

Memòria de l'excavació d'urgència practicada a l'església de Santa Maria de Lavit (Torrelavit, Alt Penedès)

Ramon Martí

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

INDEX

I. L'excavació.....	p. 1
I.1. L'església de Santa Maria de Lavit.....	p. 4
I.2. Les sagristies.....	p.18
I.3. Arees col.lindants amb la capçalera.....	p.20
II. Interpretació de les dades.....	p.24
II.1. El turó de Lavit (segles X-XIII).....	p.27
II.2. Un model d'església: el gòtic de conquesta.....	p.42
III. Bibliografia utilitzada.....	p.50
Restes ceràmiques.....	p.56
Documentació òssia.....	p.59
Monedes.....	p.61
Anàlisis paleocarpològiques.....	p.62
Apèndix gràfic.....	p.70

El març de 1989, l'execució d'unes petites reformes a l'accés de l'absi actual de l'església de Santa Maria de Lavit posà al descobert murs soterrats arrasats. Mai no s'havien fet intervencions arqueològiques i, exteriorment, l'església mostrava restes d'una antiga construcció, sobrealçada posteriorment, i que els repertoris monumentals atribuien al segle XII: espadanya geminada al mur de ponent; una portalada amb un arc adovellat de mig punt al mur de migdia (S. Llorac : 1983; Inventari). En una primera estimació de les restes aparents, per iniciativa de Mn. Aragonès (rector de Lavit) i M. Barceló (U.A.B.), el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya assumí l'execució d'una excavació d'urgència de durada limitada, els resultats de la qual aconsellaren no perllongar-la més.

L'actual municipi de Torrelavit (Alt Penedès), de constitució recent, reuneix part dels termes tradicionals dels nuclis de Terrassola i de Lavit, només distanciats de 200 m., a 210 m. sobre el nivell del mar, tots dos es troben enlairats sobre un turó excavat per la confluència del Riudebitlles i del torrent de Mas Vendrell (coordenades U.T.M. 45, 89'5 de latitud, i 3, 94 de longitud, figures 1 i 2). Les roques sedimentàries detrítiques del Terciari i del Quaternari han estat retallades pels cursos d'aigua, que han obert valls estretes i profundes, encaixades per barrancs terrossos, quasi tallats a pic i amb esllavissades freqüents.

El nucli de Lavit, on hi ha l'església, es troba a l'extrem del turó, elevat uns 15 m. sobre la confluència del riu i del torrent, on hi ha també una cruïlla tradicional de camins. Unes poques construccions es reparteixen quasi la totalitat de la superfície útil del turó (figura 3), un indret on sabem amb certesa que hi havia un castrum al segle X i una església documentada al segle XI, sense que s'hagin conservat restes aparents d'aquestes primitives construccions (E. Rafols : 1928).

I. L'EXCAVACIÓ

Els primers sondeigs a la capçalera de l'edifici actual feren evident la relació dels murs soterrats amb estructures anteriors de l'església que havien estat destruïdes en remodelacions recents. A partir d'ací, els objectius de l'excavació es centraren en conèixer l'assentament de la primitiva construcció i l'evolució de l'edifici. L'existència d'un espai excavable inabastable (l'interior de l'església actual, 225 m²) dins un temps i uns recursos limitats (4 setmanes) forçà la direcció tècnica a seleccionar les àrees d'actuació, en funció de les informacions que es pretenia obtenir i de les que la mateixa excavació produïa. Això condemnà, però, alguns espais a llur obliteració i va impedir l'excavació en profunditat d'alguns sectors oberts. Tot i així, obtinguerem dades inequívokes sobre la construcció i evolució de l'església actual (primera meitat segle XIII endavant) i sobre algunes restes anteriors molt alterades, informacions suficients per considerar innecessària la sol·licitud d'una segona fase d'excavacions.

Per una millor exposició dels treballs d'excavació duts a terme és necessari descriure'ls als diferents àmbits medievals que es localitzaren durant la campanya: interior de la nau de l'església; sagristies de la capçalera; espai extern a l'església medieval (figura 4). Les mesures de profunditat que es proporcionen sempre estan referides al nivell del paviment, uniforme per tota la nau de l'església en iniciar l'excavació.

I.1.L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE LAVIT

Les informacions obtingudes durant la nostra intervenció arqueològica ens han permès destriar les diferents fases evolutives d'una església del segle XIII, que ha perdut definitivament la fesomia de la seva capçalera en unes obres recents, vers 1960, amb la construcció d'un absi i dues capelles laterals. La construcció primerenca és d'una sola nau rectangular orientada vers llevant, sense absi, creuer, ni capelles adosades, que defineix una superfície interna de 6'8x12'7m. Els murs de la nau, sense contraforts, presenten exteriorment filades horitzontals de pedres desbastades relligades amb morter de calç, mentre que només hi ha carreus ben tallats a les cantonades. El gruix dels murs (1 m. d'ample per tot, excepte al mur de ponent, 1'5 m., per reforçar la base de l'espadaña) la constitueix un farcit de morter, pedres i còdols de riu.

EL PRESBITERI

L'excavació posà al descobert els murs de la capçalera de l'antic edifici, arrasats sota el nivell de preparació del paviment actual, on s'enmarcava l'anterior presbiteri. Ací mateix, sota un reblit de fems amb materials d'època moderna i contemporània, aparegué un paviment de terra apisonada coberta d'un morter de calç, molt pobre i malmès, a 0'3 m. de profunditat. Que aquest era el paviment fundacional ho posà de manifest l'execució d'una cala, perpendicular al mur de llevant, on no aparegueren altres nivells d'habitació, mostrant la composició del terra del presbiteri: diversos materials de reompliment com terra vegetal, argila, grava i còdols dipositats sobre la roca mare (molt degradada) o sobre un conglomerat natural de grava, amb una potència aproximada de 0'5 m., poc més

accentuada a la vora del mur (figura 9). L'antic paviment de calç s'extenia per tot el presbiteri, mostrant, al bell mig, les restes d'una base d'altar de secció quadrada i pedres mal tallades a les arestes, relligades amb el mateix morter del terra.

A poc menys d'un metre del mur de llevant, el paviment apareixia romput ací i allà i mostrava empremtes precises de fustes que semblen tenir a veure amb una fase de realçament de la nau: 4 empremtes verticals de taulons de secció rectangular paral·leles al mur, algunes fixades amb morter, fan pensar en un andamiat corregut; un forat al mig del presbiteri té, però, secció circular, més profunda. No hem trobat altres empremtes de taulons a l'excavació del mur de migdia, però, hi ha més forats de poste i, com veurem, cal relacionar aquestes empremtes amb la construcció d'una bòveda de rajoles al segle XVIII.

El paviment de calç apareixia romput longitudinalment a uns 2'5 m. del mur de llevant, a conseqüència de la preparació d'uns graons d'accés al presbiteri des de la nau. Els graons havien estat destruïts; es conservaven, però, els seus rastres d'un mur a l'altre de l'església: filades de pedres lligades amb morter eren la preparació de tres graons que donaven accés a un altre paviment del presbiteri, desaparegut íntegrament, poc més alt que el de terra apisonada amb calç (considerem uns 10/15 cms.); a la zona de contacte dels graons amb el paviment de la nau, van aparèixer perfectament marcades algunes empremtes del que podria haver estat una filada de lloses del primer graó, indicant clarament la contemporaneïtat de les grades i de la instal·lació del paviment de rajoles vermelles.

LA NAU

Davant la impossibilitat pràctica d'excavar la nau de l'església en tota la seva extensió, optarem per obrir només una

trinxera arran del mur de migdia, de la capçalera fins als peus de l'edifici. L'exploració es complementà amb algunes ampliacions de l'excavació vers el centre de la nau per resoldre qüestions concretes i amb un estudi parcial del mur nord.

Un reblit de runes d'època moderna d'una potència aproximada de 0'6 m. cobria la nau en tota la seva extensió, ocultant un paviment de rajoles vermelles. La composició del reompliment evidenciava que s'havia dut a terme la renovació de l'interior de l'edifici, amb la presència de nombrosos fragments de guixos decorats amb pintures de motius molt simples (línies paral·leles, flors) i trossos d'escaiola molt malmesos de traces gòtiques. El realçament del nivell del terra de la nau per sobre de les rajoles vermelles podia datar-se amb molta precisió per la presència d'una tomba, amb coberta de lloses de canteria, situada als peus del presbiteri, al mig de la nau. Els murs d'argamassa del sepulcre havien romput el paviment inferior, mentre que una inscripció a les lloses marcava el nivell d'un altre paviment desaparegut: "(tíbies creuades) / Sepultura de / reverent Antoni Alzi/na rector de Lavid que / [flou 41 (anys). Morí als / 25 de juny / any 1776".

El rector Alzina havia dut a terme obres a la rectoria vers 1760 (existia una inscripció a la casa, avui desapareguda) i és també segur que efectuà aleshores diverses reformes a l'església, on la seva tomba ocupà un lloc preferent. A la vora de la tomba del rector localitzarem un altre enterrament dins els reblits provocats per aquesta reforma, fet amb una bòveda de mig punt de maons, probablement també de finals del segle XVIII.

Al mig de la nau, un forat circular de poste mostrava clarament que havia estat realitzat en inutilitzar definitivament el paviment de rajoles vermelles, ja que algunes havien estat retirades per fixar-lo. Ha de formar part, doncs, de les reformes del segle XVIII.

El paviment inferior de rajoles vermelles, rectangulars i

quadrades, disposades a recte i través, començava arran els graons del presbiteri i s'extenia per tota la nau amb un nivell uniforme, poc més alt als peus de l'edifici. La troballa de dues monedes que semblaven "dipositades" entre les rajoles i la preparació del paviment ens donà qualquè referència sobre la cronologia del seu ús: un ardit de Barcelona de Felip III o IV, posterior en tot cas al 1640; i una peça de dos diners de Carles III del 1709.

La pavimentació respectava els basaments de dos arcs diafragmàtics adossats amb sabates al mur de migdia. Només es conservaven al seu lloc els carreus plans de la base i l'inici d'una pilastra adosada al mur que havia estat destruïda. No cal dubtar, però, de la seva funció en examinar l'execució tècnica de les sabates (amb amples carreus plans sobreposats i lligats al mur) i llur disposició dins l'edifici. El mur de migdia queda així dividit en tres segments d'una amplada mitjana de 4 m., separats pels arcs diafragmàtics que haurien suportat l'estructura de la teulada. Un tercer basament d'arc aparegué prop dels peus de la nau (a 1'3 m. del mur de ponent), el que deuria ser element de sustentació d'un cor elevat clarament afegit amb posterioritat a la construcció de l'edifici. Al mateix racó, sota el cor, una estructura de rajoles definia una base semicircular que interpretem com una repisa on s'instal·là una pica baptismal, ja que, per adaptar-la, fins i tot es va rebaixar part del gruix del mur de migdia.

A l'accés de la porta de migdia trobarem les restes mig destruïdes dels materials de preparació d'un parell de graons per salvar el desnivell entre el paviment de la nau i la plaça. Arran de la mateixa porta i cap a llevant també hi havia les restes d'una mena de banc d'argamassa adossat al mur, de poca alçada (30 cms.) i que havia estat eixamplat en un segon moment. Creiem que cal interpretar aquestes restes com la base d'un petit altar lateral construït i modificat mentre s'utilitzà el paviment de

rajoles vermelles. A un extrem d'aquest pressumpte altar, just a tocar la porta de migdia, va aparèixer perfectament col·locat un peu de columna tallat, petit i sense cap funció sustentatòria aparent. A la vora d'aquesta base, poc més baixa, l'empremta deixada per una altra peça desapareguda de proporcions semblants sembla relligar ambdues restes als graons d'accés des de la porta, d'on caldria interpretar que es tracta de qualche ornament de l'entrada, malgrat no hagin aparegut restes semblants a l'altre extrem dels seus graons.

L'exploració sota el paviment de rajoles al llarg de tota la trinxera oberta no identificà cap altre paviment anterior de calç, semblant al del presbiteri, succeint-se aquí l'argamassa de fixació del paviment de rajoles i un nivell de terres de reblit de potència irregular, més prim als peus de l'edifici. Si permetia veure, però, sota el preparat d'aquell paviment, els fonaments de l'edifici i els treballs previs de nivellació a l'interior de la nau: el sòl natural d'argila rogenca havia estat rebaixat des dels peus de la nau fins més enllà de la porta de migdia, per retrobar-se allí amb el nivell original d'una roca mare molt degradada que s'extenia per part de la capçalera, seguida d'un paquet de graves compactes; els fonaments de l'edifici a l'argila rogenca aprofundien dins una trinxera de cimentació, mentre que a la roca mare les tongades es disposaven sobre un terreny desigual que a les graves compactes havia estat regularitzat.

El nivell d'argiles davant la porta de migdia havia estat romput en efectuar alguns enterraments: dues parelles de taüts de fusta amb orientació N-S, dos amb el cap a migdia i els altres al nord; dos enterraments més, també en taüts de fusta, havien estat mig destruïts en la construcció de la tomba del rector Alzina i tenien orientació N-S, amb posició divergent dels caps; un darrer enterrament de forma rectangular imprecisa, mig excavat a la roca mare, presentava orientació E-W, amb el cap a l'oest, i havia

estat molt alterat per l'excavació d'un dels enterraments en taüt i per la superposició de la tomba del rector Alzina.

Malgrat no poder fixar amb precisió la cronologia dels enterraments en taüts de fusta, que, d'altra banda, no arribarem a excavar, aquests formen un conjunt uniforme, probablement iniciat al segle XIII. L'enterrament excavat a la roca, menys profund i atípic dins el context funerari on es troba, ha de ser, sense dubte, anterior a la construcció de l'edifici i la seva conseqüent utilització com cementiri. Els enterraments en taüts eren identificables per la presència de nombrosos claus, grapes de ferro i de les nítides empremtes de terra més fosca, fruit de l'avençat estat de descomposició de la fusta.

El nivell de la roca mare, molt degradada, oferia d'altres restes anteriors a la construcció de l'església. Així, una sitja completament excavada a la roca, és clarament anterior a l'edifici, ja que la construcció del mur de migdia comportà la seva inutilització (no.8). Globular, amb un brocal de 0'9 m. de diàmetre, una profunditat i un diàmetre màxim de 1'3 m., havia estat cegada amb fems molt pobres en materials ceràmics. A prop seu, una cavitat circular tallada al sòl rocós d'uns 30 cms. de profunditat podria ser l'arranc d'una altra sitja que mai no es va arribar a excavar, tot i que està unida a un altre rebaix allargat en la roca que no hem sabut interpretar. Malauradament, en aquest punt, només coneguerem parcialment el subsòl del presbiteri, encara que tenim arguments per pensar que el nivell original a l'angle N-E va ser destruït en aixecar l'edifici: el nivell inicial de graves d'un camp de sitges va ser destruït, sense que es pugui determinar l'extensió precisa de la fractura.

Al mur nord de l'edifici s'obre una petita capella rectangular tradicionalment dedicada al Sant Crist, l'única capella exenta del temple fins l'ampliació de 1960. La necessitat de conèixer el seu origen i el lloc on es construí ens portà a fer-hi un sondeig. El mur oriental de la capella havia estat

destruït per comunicar-la amb l'ampliació recent, apareixent els fonaments, d'una amplada de 0'6 m., sota el paviment actual. En tot l'àmbit de la capella i del seu accés des del mur nord de l'església, que també fou romput en construir-la, va aparèixer un paviment de rajoles vermelles similar al de la nau, a només 0'2 m. de profunditat. Però, la localització d'una moneda de quatre quarts de Barcelona del 1812 sota una rajola donava una datació sensiblement diferent a les que trobarem sota el paviment de la nau, pel que creiem que el paviment conservat en aquesta capella és coetani o posterior a la reforma del rector Alzina (1760-1770). De fet, aquestes rajoles eren totes quadrades, més grans que les rectangulars (el doble) i que les quadrades (el quadruple) que s'empraven al terra de la nau, on també n'hi havia de grans, com aquestes, potser utilitzades en reparacions posteriors. Sota la preparació del paviment hi havia un estret llit d'argila de reompliment (5-10 cms.) sobre un nivell rebaixat al conglomerat de graves original a 0'35 m. de profunditat. Més tard, les primeres obres de restauració dels murs (agost de 1989) posaren al descobert les grosses dovelles d'un arc gòtic molt rudimentari sobre l'accés a la capella, muntats els seus arrancs sobre la paret que havia estat adequadament romputa.

L'ampliació del sondeig vers l'accés des de l'església mostrà les restes destruïdes d'argamasa de la preparació d'uns graons, per salvar el desnivell de 0'4 m. amb el paviment de la nau, que estava cobert per un reblit similar al que trobarem en l'excavació del mur de migdia. Així, doncs, la construcció de la capella havia de ser per força contemporània del paviment de rajoles de la nau. En aquest sector, durant l'excavació ens limitarem a fer un reconeixement de la superfície del paviment de rajoles, entre la capella i la capçalera de l'església.

Just davant l'accés a la capella, el terra de rajoles apareixia romput per un forat de poste, dins un orifici rectangular, que cal relacionar amb el forat del centre de la nau

i amb el del mig del presbiteri, tots tres datables quan la remodelació del prevere Alzina i, possiblement, relacionats amb l'encofrat emprat per construir la bòveda de rajoles que encara avui cobreix la nau. Sota la mateixa preparació del paviment de la nau localitzarem dos enterraments més en taüts de fusta, també d'orientació N-S, mig destruïts per un dels enterraments de finals del segle XVIII.

Arran de l'accés a la capella, adosada al mur nord, una ampla sabata, feta amb pedres desbastades unides amb argamasa i enlluïda a l'exterior, creiem que devia ésser el peu de la trona per llegir l'Evangelí, donada la seva disposició dins la nau. Adosat en aquesta estructura, un petit banc de mamposteria sobreposat al paviment de rajola devia formar part de l'accés a la trona i la relligava amb la pilastra de l'arc diafragmàtic de llevant. Arrasada sota el nivell del paviment del segle XVIII, apareixia netament la secció de la columna de sustentació de l'arc diafragmàtic adosada al mur nord, simètrica a l'inici de la pilastra localitzada al mur de migdia.

Per limitacions de temps no fou possible aprofundir més enllà del paviment de rajoles vermelles en aquest sector. D'altra banda, cal pensar que aquí havien estat destruïts els nivells anteriors en construir l'església al segle XIII i que només cabia esperar l'aparició d'altres enterraments en taüts de fusta.

LES COBERTES

Estructuralment, la planta rectangular primitiva només podia cobrir-se amb l'ajut dels dos arcs diafragmàtics que definien una teulada a doble vessant; així es reduïen les distàncies dels suports per poder emprar cabirons curts (4/5 m.). Els basaments trobats a l'excavació confirmen aquesta hipòtesi i, com que estan soldats al morter del mur, forçosament han de ser

fundacionals; és a dir, que ja foren emprats quan hi havia un paviment de calç i reutilitzats durant el període del paviment de rajola. Els arcs diafragmàtics foren definitivament destruïts quan es va fer la reforma del segle XVIII, en aixecar-se els murs de la nau i el nivell del paviment i en emprar-se un altra solució per a la coberta. De fet, la fesomia actual de la nau i de la teulada són encara les d'aquella reforma: una ampla volta de rajola enlluïda cobreix la nau, amb quatre parelles de trompes laterals afrontades; els suports dels arcs diafragmàtics són substituïts per dues encavallades de fusta, estructures de cabirons entremaliats que fan les mateixes funcions que aquells. Les dues sèries d'empremtes de postes i taulons (a la capçalera i al mig de la nau) semblen formar part del suport de l'encofrat de la volta de rajola del segle XVIII. L'absència d'aquestes empremtes a la zona excavada dels peus de la nau podria deure's a la utilització del cor elevat com suport d'aquelles estructures.

El repicat parcial dels enlluïts moderns de la part alta del mur de ponent posà al descobert la base de la primitiva espadanya i, també, tres forats per a cabirons a l'eix central que semblen correspondre a tres cobertes distintes. Les bases dels dos forats més baixos tenien poc més de 0'5 m. de desnivell, mentre que la del forat superior apareixia clarament distanciada 2 m. més amunt: l'inferior, quadrat i enmarcat per sengles pedres, travessa tot el mur i fou previst en construir-lo, d'on cap la possibilitat que fos inicialment una obertura a l'exterior no relacionada amb l'estructura de cobertes; el forat del mig, en forma de trapezi de base rectangular, havia estat buidat al mur, tot i que la disposició original dels carreus de l'espadanya sembla haver previst el seu emplaçament; el forat superior, però, va ser practicat tot retallant acuradament un dels carreus més alts de l'espadanya primitiva, que aleshores va ser sobrealçada.

Tots tres forats estaven cegats amb pedres i coberts per

diversos enlluïts, però, l'inferior encara conservava clarament al seu interior buit l'empremta plana d'un cabiró de 20 cms. d'ample, sota la pols acumulada dins un amagatall del moment en que fou cegat i que podriem qualificar d'ex-vot: una clau, una navalla amb mànec d'os, un clau doblegat, una ferradura, dues pintes dobles de fusta amb les restes desfetes d'unes bossetes de couro, un cabdell de fil de lli, una fulla de palma doblegada en forma de creu, castanyes, faves, nous, alls, pinyons, alguns fragments inidentificables de fusta i de ferro i un petit pitxer de ceràmica vidriada rogenca, trencat i reconstruït abans d'amagar-lo, on es conservava un solatge de resina vegetal resseca. Convé ressenyar que tots els estris trobats en aquest conjunt presenten símptomes d'haver estat utilitzats i que cap objecte era nou quan van ser dipositat, probablement quan la reforma del segle XVII.

El forat del mig, de poca profunditat, havia estat íntegrament cegat amb pedres: un fragment de bloc tallat, presentava un motiu geomètric inidentificable; el forat estava tot folrat amb petites pedres lligades amb calç, possiblement per falcar el cabiró. El forat superior, ara cegat amb pedres, devia correspondre a les mesures exactes del cabiró que s'introduí.

Així, tots tres forats semblen haver suportat en moments diferents l'eix central d'una estructura de coberta a dues aigües, un cabiró de fusta que unia el mur de l'espadanya amb l'arc diafragma d'enfront, el qual transmetia la càrrega als murs laterals. Aquest eix transversal devia ser l'únic que hi havia a la coberta inferior, mentre que la disposició d'un altre forat de fusta trobat al mur de l'espadanya, relacionable amb el forat d'enmig, mostrava com aquesta primitiva estructura disposava d'un total de 5 cabirons [estimats] que unien l'espadanya amb l'arc diafragma i que es repartien el pes. La coberta devia completar-se amb altres cabirons perpendiculars, que descansaven sobre el central i que suportaven l'estructura de la teulada. De fet, en

repicar parcialment el mur nord, a la part alta dels peus de la nau, trobarem els forats de dos d'aquests cabirons laterals, amb un desnivell de 0'6 m. entre ells, quadrat l'inferior i circular el superior, tots dos d'una amplada aproximada de 15 cms.. La seva disposició permetia relacionar-los fàcilment amb les estructures que delaten els dos forats centrals més baixos de l'espadanya, de les quals la superior havia de ser clarament una teulada: un farcit de troços de teules marcava encara el nivell de destrucció d'aquesta teulada, just per sobre l'empremta del cabiró lateral corresponent.

La disposició de la volta de rajola que cobreix la nau actualment no va permetre, en canvi, conèixer amb detall la disposició precisa dels suports de la coberta relacionada amb el forat del cabiró superior de l'eix de l'espadanya. El nivell del sobrealçament de l'edifici durant aquell període ve marcat nitidament a l'exterior dels murs: al mur nord per l'adossament de la teulada de la capella del Sant Crist; al mur sud, en canvi, l'inexistència d'un arrebossat uniforme permet veure encara la línia de fractura del darrer i definitiu sobrealçament del segle XVIII, quan fou destruïda aquesta teulada.

Si l'observació dels murs exteriors permet confirmar l'existència d'una teulada relacionada amb el cabiró superior de l'espadanya, les restes externes de les dues primeres cobertes són escadusseres i, sovint, contradictòries. A l'exterior, una cornisa de teules als murs laterals hauria de ser el testimoni d'aquestes cobertes: la cornisa del mur de migdia és 0'4 m. més baixa que el nivell estimat per la primera coberta, relacionada amb el cabiró inferior, desnivell on encara s'aprecia una línia de fractura, sense poder afirmar si la cornisa ja existí al primer edifici o si es tracta d'un rebaix posterior al gruix del mur; el nivell de la cornisa aparent al mur nord coincideix amb l'alçada que hem previst per la coberta relacionada amb el cabiró inferior; a cap dels dos murs hem observar restes exteriors

relacionades amb el nivell de la segona coberta, clarament definit a l'interior per tres forats de cabirons, creiem, però, que en construir-la es fixaren les cornises actuals, un xic més baixes.

INTERPRETACIO DE LES DADES

Com veurem a les conclusions, la construcció de la primitiva església que hem excavat cal situar-la vers l'inici de la segona meitat del segle XIII. L'excavació ha posat al descobert les restes semidestruïdes de les diverses fases evolutives de l'edifici: nivells arrasats, paviments, elements constructius i escadussers motius decoratius. Cal tenir present, però, que els nivells conservats a les distintes zones de l'església són d'èpoques diverses. Per adjudicar un element a una fase evolutiva o a un altra, l'excavació facilita dades a nivell dels paviments, mentre que l'examen parcial del mur de ponent i de l'angle N-W ha donat una seqüència dels successius sobrealçaments de la nau i de les cobertes emprades.

Així, en endreçar la construcció del primitiu edifici de l'església i en establir el nivell dels paviments successius es van dur a terme moviments de terres al seu interior: es destruïren els nivells més antics a la part dels peus de la nau, en arrasar l'argila rogenca; a l'angle S-E de la capçalera, en canvi, es van conservar els nivells inicials de la roca mare, més baixos, tot i que s'arrasaren també els paquets de grava compacta per aixecar els fonaments; sobre la resta del subsòl no excavat de l'església podem afirmar que és molt difícil que hi hagi restes anteriors a la construcció de l'edifici, especialment, en tot el mur nord, on els nivells més antics han estat clarament destruïts, tant a l'angle S-W com a la capella del Sant Crist.

Com hem vist, el primitiu presbiteri es va aixecar sobre

un reblit de terra negra, argiles, graves i còdols, amb un paviment de terra i una capa de morter de calç que no té continuïtat amb la resta de la nau, romput com està per uns graons posteriors. Aquests graons salven el desnivell amb la resta de la nau, coberta íntegrament pel paviment de rajoles vermelles que, per la troballa de dues monedes, podem datar als inicis del segle XVII. El paviment de calç a la nau hauria estat completament arrasat en posar les rajoles, sense poder determinar el seu nivell original. Si fos pla, regularitzat per tota la nau, seria innecessària l'existència de graons a la porta de migdia. Inicialment, cal pensar, però, en un nivell més baix a la nau que al presbiteri si relacionem, com ho fem, els primers enterraments en taüts de fusta amb l'origen de la construcció.

Creiem poder relacionar també les successives cobertes desaparegudes amb els diferents paviments. Les estructures successives corresponents als dos forats de cabirons centrals més baixos foren contemporànies del paviment de calç, mentre que el forat superior ha de correspondre al període del paviment de rajoles, quan s'aixecà la capella del Sant Crist. Així, el paviment de calç va tenir vigència entorn 350 anys (ss.XIII-XVII), mentre que el de rajoles només s'emprà uns 150 anys (ss.XVII-XVIII). Previsiblement, mentre encara s'utilitzava el paviment de calç es va haver de renovar la teulada, tal vegada durant la primera meitat del segle XV.

Així, hem pogut destriar tres fases de reforma general a l'edifici actual, a les quals cal afegir la primera edificació:

-Segle XIII (entorn el 1250): construcció d'una església rectangular, amb dos arcs gòtics diafragmàtics per la coberta, espadanya als peus, una porta a migdia i paviment de calç. Aleshores, hem calculat una alçada mínima de 6 m. al mig de la nau, gairebé la mateixa amplada de l'església: aquestes proporcions fan evident que els primers arcs diafragma no necessitaven pilastres, ja que devien arrencar arran les mateixes

sabates, molt prominents. La previsible reforma de la teulada al segle XV i el lleuger sobrealçament dels murs (0'5 m.) no degué comportar cap alteració estructural (figura 7).

-Inicis del segle XVII: els murs es realçaren quasi 2 m., sobre les velles sabates es referen els dos arcs diafragmàtics apuntants, ara amb noves pilastres adossades, i es construí la capella dedicada al Sant Crist; es pavimentà íntegrament la nau amb rajoles i es construïren unes grades transversals d'accés al presbiteri, ara sobrealçat; als peus de la nau s'instal·là un cor elevat i una pica baptismal; l'edifici fou completament enlluït. El sobrealçament dels murs afecta la primitiva espadanya, que es va refer més amunt: inicialment, dos arcs geminats remataven obertures simètriques de 1'12 m. d'ample i 2'7 m. d'alçada mínima; en reconstruir l'espadanya es sobrealçaren els arcs 1 m. i es modificaren els amplex de les obertures a 1'15 i 1'25 m.; així, aleshores, la part baixa de les obertures de l'espadanya va quedar a l'interior de la nau i no sembla haver estat cegada (figura 8).

-Vers 1760 el prevere Antoni Alzina va emprendre la reforma de la casa rectoral i de l'església: s'alçaren els murs 2 m. més i es renovà el sostre i la teulada; la nau es cobreix amb l'actual boveda de mig punt de rajola i s'obriren finestres a les quatre trompes dels extrems; es regularitza el nivell del terra en tota l'església amb un nou paviment de rajola, del qual només localitzarem el de la capella del Sant Crist; es construeix el campanar actual, que descansa sobre dos arcs que uneixen l'església amb la casa rectoral.

-La reforma dels darrers anys seixanta amplià sensiblement l'àrea de l'edifici: s'enderrocà l'antiga capçalera i les sagristies anexas; es construïren dues capelles laterals més grans i es perllongà la volta de rajola de la nau, afegint-hi un absi que mai no havia tingut.

I.2.LES SAGRISTIES (sector B)

Després de la construcció de l'església al segle XIII s'aixecaren unes estructures annexes a la capçalera, avui igualment arrasades. Es conserva una fotografia força descriptiva dels inicis del segle on s'aprecia clarament com l'alçada dels murs d'ambdues estances coincidia amb la de les primeres teulades de l'església (segles XIII-XVI), tot i que s'observa també un realçament posterior, en construir una habitació única a sobre d'aquestes estructures, probablement poc després de les reformes del segle XVIII (E. Rafols : 1928, p.17). Els murs de mamposteria localitzats a l'excavació mostren un ordre precís de construcció establert en unir-se els uns als altres.

La primera estança edificada era de planta quadrangular, definida per tres murs de secció més reduïda que els de la nau (0'7/0'8 m.), i estava adosada a l'angle S-E de la capçalera. Les restes de l'habitació estaven cobertes per runes introduïdes recentment en construir el nou absi elevat i per terres, graves i còdols, amb algun fragment de ceràmica moderna i amb una potència de 1'2 m (figura 9). El fons d'habitació és el mateix nivell de la roca mare, que aquí apareix com un paquet de graves compactes que ha estat regularitzat. Per la fotografia a que hem fet referència sabem que aquesta cambra disposava d'una finestra a llevant.

Una segona cambra sembla haver-se construït, inicialment, en aixecar un mur més prim (0'5 m.) que unís la cantonada de l'habitació veïna amb un altre mur aixecat prèviament a l'angle N-E de l'església i que no semblava tenir altra finalitat, en principi, que la de cloure l'àmbit del turò (fotografies E. Rafols : 1928, pp.17 i 19). Així, aquesta habitació, dotada d'una espitllera sobre el tradicional camí d'accés a l'església i oberta a l'interior, tindria originalment planta en forma de

trapezi que, a les reformes del segle XVIII, passaria a ser rectangular.

Un reblit semblant al de la cambra veïna cobria el nivell de la roca mare, el mateix conglomerat de graves regularitzat, on va aparèixer també una sitja cegada (no.1), sense poder determinar si conservava la seva profunditat original: cilíndrica, amb un diàmetre i una profunditat aproximats de 1'20 m., presentava la característica formal d'uns orificis laterals, a diferent alçada, que les modificacions sofertes no van permetre observar. De fet, la presència de la sabata de l'absi actual no va permetre tampoc veure amb detall les observacions que hem fet a partir de les fotografies antigues, tot i que comprovarem l'existència d'un mur anterior a la construcció de la cambra i la posterior substitució d'aquest mur per un de nou. Aquesta reforma cal integrar-la dins les transformacions del segle XVIII, quan s'aixecà un cos d'edifici únic sobre les dues cambres, poc més baix que l'alçada definitiva de la nau de l'església (1 m. aproximadament, fotografies E. Ràfols). Aleshores degué afegir-se també un mur dins la cambra de l'angle N-E, tal vegada per apuntalar la construcció superior.

Aquestes cambres annexes a la capçalera devien estar comunicades amb ella per dues portes que s'obririen al mur de llevant, com en el cas semblant de l'església de Sant Julià de l'Arboç (E. Cruaños : 1981). Les seves funcions a l'edifici religiós semblen haver estat les de sagristies, sense que l'excavació hagi aportat dades concretes que ho confirmin i sense haver trobat rastres de paviment. Desconeixem el moment just en que cada cambra fou construïda, ja que l'aparent coincidència de les teulades amb les cobertes més antigues de l'església només ens permet apuntar que degué dur-se a terme abans de la reforma del sostre al segle XVII. El conjunt de les sagristies seria definitivament destruït vers 1960, en ampliar l'edifici.

I.3. AREES COL.LINDANTS AMB LA CAPÇALERA

L'ampliació recent de l'església ha inclòs àrees dins el seu perímetre que tradicionalment havien estat fora de l'edifici, tant a l'absi actual com a les dues capelles laterals (figura 4). L'antic camí d'accés a la porta de migdia donava la volta per darrera del mur de llevant, sobre el terraplenat que conformava una terrassa amb mur de pedra seca (fotografia E. Ràfols) i que ha estat sensiblement ampliada pel mur de contenció actual. L'inici d'una exploració al terra de la capella meridional mostrà la presència d'un paviment en pendent de grans rajoles quadrades sense decoració, però, la potència previsible dels reblits i la manca pràctica de temps desaconsellaren dur a terme l'excavació d'aquesta capella i de l'absi, també situat sobre l'antic camí.

Si excavarem, però, la capella nord en tota la seva extensió, tot preveient una menor potència dels reblits. Sota el paviment actual, a una profunditat que enlloc superava 0'5 m., aparegué un nivell de graves compactes naturals que havia estat regularitzat en tota l'extensió excavada, amb un lleuger pendent vers migdia, i on trobarem algunes restes aparents: un conjunt de sitges clarament agrupades havia estat obert a les graves; un mur de mamposteria arrasat s'adossava a la cantonada N-E de l'església, amb una trinxera de cimentació que trencava el nivell de graves i amb la superposició del mur d'una sagristia, que marca el moment de la seva inutilització.

Sense cap dubte, aquest grup de sitges (ó exactament) fou colmatat en construir l'església gòtica al segle XIII i algunes d'elles han estat alterades per les construccions successives: la trinxera de cimentació de l'edifici gòtic seccionà la sitja no.2 de forma que la seva empremta reflexa clarament que la sitja havia estat colmatada amb anterioritat a la fabricació dels

fonaments del mur nord; l'excavació de la sitja no.7 no ha estat factible atès que tenia sobreposat un mur de la capella construïda recentment i que només va permetre identificar un petit arc del seu brocal. Les sitges excavades presenten formes cilíndriques, globulars i, més aviat, casos híbrids d'ambdues formes: tenen el diàmetre màxim del pou a l'interior de la perforació, poc més ample que el del brocal; el fons de les sitges sempre es pla, tot i que faci una lleugera concavitat; no tenen cap revestiment interior. Totes estan excavades al nivell regularitzat de graves compactes i les seves mesures diferents fan que cadascuna tingui també diferent capacitat. Només depèn de la profunditat de les sitges el fet de que el fons d'algunes traspassi el nivell superior de graves compactes i estigui retallat a la roca mare: la sitja no.2, tot i que havia estat seccionada pel mur nord de l'església, tenia un diàmetre màxim de 1'5 m., forma globular íntegrament excavada a les graves i només 0'6 m. de profunditat; la sitja no.3, cilíndrica, amb un diàmetre de 0'9 m. i una profunditat de 1'7 m. que, al fons, perfora el nivell de la roca mare; la sitja no.4, la més gran, està connectada amb la no.5 i també té forma globular, un diàmetre màxim de 2'2 m. (força regular) i una profunditat de 1'6 m., parcialment excavada a la roca mare; la sitja no.5, íntegrament excavada a les graves, té forma globular, una profunditat de 1 m. i un diàmetre màxim de 1'1 m.; finalment, la sitja no.6, cilíndrica amb la base descentrada del brocal, té un diàmetre màxim de 1'1 m. i una profunditat de 1'9 m., amb el fons retallat a la roca mare.

Aquestes sis sitges no difereixen gens de les altres dues aparegudes en una sagristia i al mur de migdia (nos.1 i 8): tenen les mateixes formes i presenten materials de farciment semblants. Abans que s'excavés la trinxera de cimentació de l'església gòtica, totes les sitges havien estat reomplertes amb terres i amb fems d'abocadors, on trobem restes de ceràmiques, d'ossos, de

vegetals i de qualque estri inutilitzat (veure informes detallats). La distribució dels materials trobats al farciment de les diverses sitges és força homogènia. Si més no, convé fer algunes precisions: les sitges 4 i 5, interconectades, contenen restes òssies, humanes i animals, ceràmiques i vegetals; les sitges 2 i 6 contenen restes òssies animals i ceràmiques només, amb la consideració de que a la sitja 6 hi havia tres fragments d'una pedra circular tallada que devia ser el peu d'una premsa, possiblement de raïm; finalment, a les sitges 1 i 8 hem trobat només escassos fragments de ceràmica, sense ossos identificables.

Entre els fragments de ceràmica grisa medieval, tots ells provinents de peces trencades i llençades, hi ha també escadussers materials de tradició ibèrica i, en menor proporció, romana. Tal vegada, l'extracció de terres de l'abocador medieval degué destruir nivells més antics, barrejant-los. La ceràmica grisa, de pastes grolleres amb desgreixant abundant, té traces d'haver estat elaborada amb un tornejat ràpid. L'imprecisa cronologia dels tipus ceràmics identificats no ofereix una datació segura, tot i que, davant l'absència de ceràmica vidriada entre les mostres, ens inclinem a pensar que poden ser materials dels segles XII, principalment, i XI (anex 1).

Les restes òssies animals confirmen la procedència del farciment d'un abocador de les deixalles del consum: observació de marques i talls d'escorxament i de trocejat; abundància de canyes i petits fragments; la identificació del consum de cavall o mul, bou, porc, ovicàprids, gallina i la presència de restes de corb (anex 2). Les restes humanes, que només apareixen a la sitja no.4, són fragments provinents de la destrucció de tres enterraments, al menys, que podríem relacionar fàcilment amb un àmbit funerari destruït parcialment durant els treballs previs a l'edificació de l'església gòtica, on hem trobat una tomba anterior a l'edifici.

L'extracció de mostres de terra del fons de les sitges i

el seu tractament mitjançant flotació ens ha permès obtenir algunes restes vegetals que han facilitat informacions precises. Només les mostres de les sitges 4 i 5, comunicades, resultaren ser fèrtils, on s'identificà blat dur, blat nu, ordi vestit, pèsol, civada i zitzànies. Tant els cereals com les lleguminoses són plantes de transformació humana, de conreu, i no desdiu que en algún moment aquest tipus de restes haurien estat emmagatzemades a les sitges. Tanmateix, la barreja de restes en una sola sitja, juntament amb la presència d'ossos força esmicolats, ens fa pensar que aquestes són les deixalles de menjars que han estat abocades amb les demás escombreries. La sitja 5, quan va ser colmatada, estava tan neta com les demás, on les mostres analitzades no han donat resultats (anex 3).

II. CONCLUSIONS I INTERPRETACIO DE LES DADES

La seqüència de les ceràmiques més antigues localitzades a l'excavació de Lavit és semblant a la que catalogaren els excavadors de l'església veïna de Sant Marçal de Terrassola: ibèrica; romana (alt-imperial); grisa medieval (J. Fierro-R. Domingo : 1987). Com en aquell cas, les successives reformes medievals i modernes han destruït els nivells més antics, sense que es pugui fer cap precisió sobre l'evolució del poblament durant l'antiguitat ni durant la major part de l'Alta Edat Mijana.

Sobre l'etimologia del topònim Lavit ("ipsa Vide", "Çavit" i "Savit" citat als textos medievals d'ençà del segle X) ha estat tradicionalment acceptat que es tractaria de "la planta del ví", és a dir, el cep. Recentment, però, ha estat apuntada la possibilitat d'identificar aquest nom amb el clan dels Banu Labid, dins un context d'assentaments segmentats andalusins al Penedès del que altres topònims berbers com Gelida o Mediona en serien testimoni (M. Barceló-H. Kirchner : 1989).

Ibn Khaldun (I, 8, p.137) esmenta els Banu Labid, àrabs hilaliens, de la branca de Hail, assentats a l'est de Barka, a la gran Aqaba, a 80 lligües d'Alexandria. Informa també que es tracta d'un clan de la tribu de Shammakh. Ibn Hazm (1957, pp.73-74) informa de la presència de gent de Shammakh a al-Andalus a l'època de 'Abd al-Rahman II (822-852), concretament a la zona de Tudmir. Ibn Hazm no esmenta, però, els Banu Labid. Tanmateix, això no és argument suficient per a considerar que no hi eren a al-Andalus. Bastaran alguns exemples d'absències de clans al llistat de Ibn Hazm que efectivament eren a al-Andalus: els Makhzum (p.87), els Sulaym (p.97) i els Fazara (p.99). També a vegades Ibn Hazm no esmenta la tribu, el cas dels Qays 'Aylan, i en canvi esmenta els diferents clans que la formen: Bahila, Gatafan, etc. (p.96).

Convé assenyalar que vite és una paraula llatina inusual als textos medievals, on s'empra comunment el mot genèric vinea, i que no coneixem cap altre topònim com aquest a Catalunya Vella. Es sospitós, però, que el mateix nom aparegui referit a dos indrets més de Catalunya Nova on els repobladors els han desfigurats: el llogaret de Civit (Talavera, La Segarra), "locum qui uocatur ad ipsa Vid ab antiquis" en la concessió de l'alou als repobladors el 1051 per a que edificuessin una torre i fortificacions al puig (CPFC doc.25, no identificat per J.Font); L'Albí, a Les Garrigues, cal identificar-lo també amb la "guardia de Lavit" (sic.) citada entre les afrontacions del lloc de Vinaixa que es volia repoblar a mitjans del segle XII (CPFC docs.86 i 90), tot i que el 1202 ja s'ha produït la mutació del nom ("termino del Albi"/"castrum de Albii", CPFC doc.217). Pensem que el desenmascarament d'aquests dos topònims mostra com el significat del nom Lavit no és familiar als ocupants catalans i com un mateix grup clànic té diversos assentaments segmentaris.

Encara hi dos esments més de difícil localització: el testament d'Isarn, del 980, esmenta propietats senyoriales als límits entre les comarques d'Osona i de La Selva i fa referència al "alaude de ipsa Vite" que té la seva esposa, no podem saber, però, on fa referència (DCV, doc.470); una darrera cita podem aportar d'un "stagnum de la Vid cum omne dominicatura que sibi adiacet" que no ha estat possible identificar, tot i que cal situar-la a prop de Constantí (Tarragonès), citat l'any 1151 (LFM doc.247). Finalment, es pot postular que el hisn que porta el nom de Labata a l'est d'Osca també caldria relacionar-lo amb els Banu Labid (Ph. Sénac-C. Escó : 1988, pp.20-21).

A l'excavació de Santa Maria de Lavit, al Penedès, cap resta localitzada pot ser relacionada amb el període islàmic. Pensem, però, que l'assentament àrab que reflexa el topònim no té perquè estar forçosament al mateix indret on hem excavat, on sí cal localitzar, però, el nucli del castrum feudal d'ençà del

segle X. Ací, la fortificació pren el nom de l'assentament dins el procés de conquesta i organització senyorial del Penedès a inicis del segle, però, com veurem tot seguit, dins els extensos termes del castrum hi ha diversos nuclis de poblament pagès.

II.1.EL TURO DE LAVIT (SEGLES X-XIII)

Per una adequada lectura de les dades arqueològiques obtingudes al restringit espai excavat, cal integrar-les en l'evolució del poblament medieval al turó on avui es troba l'església, escarpat sobre la confluència del Riudebitlles i del torrent de Mas Vendrell. L'ús de la documentació escrita publicada permet aquesta integració en furnir moltes dades dels segles X-XII sobre els termes del **castrum** de Lavit, tot i que la identificació dels topònims que proporciona planteja seriosos problemes i que les notícies referides estrictament a l'àmbit del turó siguin escadusseres.

L'ASSENTAMENT A LA DOCUMENTACIÓ ESCRITA

La primera notícia escrita referida a l'emplaçament feudal de Lavit data del 954 (*ipsa Vide*), esmentat entre els límits del Freixe (*ipso Frexano*) on s'ordenava la construcció d'una torre (Piera, Anoià, CPFC doc.5). Més explícit és un document del 956 que registra la venda feta pel sacerdot Aigo (escriu l'acta i la signa amb aquest títol) i la seva esposa Anlo (dita Druda) a Gilmó (dit Ennego) de dos alous dins els termes del "Kastrum Vide" per 870 sous (CSCV doc.45): el lloc dit "Araio" és de difícil localització, però, també presenta seriosos problemes la ubicació de l'altre indret citat al text, on hi ha diverses edificacions ("turre et solario", cases, camps de conreu, una resclosa i molins, potser als actuals confins de Torrelavit i Sant Sadurní d'Anoià (S. Llorach : 1981). Una extensa sèrie de documents del Cartulari de Sant Cugat del Vallès fan referència a aquests alous, malgrat que es mantingui la imprecisió en la descripció dels límits, deguda a la còpia

reiterada de les afrontacions que donen els primers documents: el mateix Gilmó (dit Ennego) l'any 977 va sotmetre aquests alous al "senioratico" del monestir del Vallès, al qual donaria "tasca" (1/11) dels fruits, tot reservant-se l'usdefruit per la seva prole (CSCV doc.122); l'any 999 Ermenard (tal vegada un eclesiàstic, ja que demostra saber escriure) renova en idèntiques condicions el pacte anterior (Id. doc.342); el 1029 es cita l'existència d'un "uallo" (fossat) a la vora de la torre i es fragmenta la propietat (Id. doc.511), que torna a reunir l'abat i que la permuta amb Mir Geribert el 1040 (Id. doc.549); aquest alou encara retornaria al monestir, ja que trobem l'abat atorgant carta d'establiment al molí el 1093 (Id. doc.749), i semblen referir-se a ell els documents del segle XII que parlen del "manso Turre Guilamagni" (Id. docs.1019 i 1183).

Aquesta sèrie de referències documentals són part del repertori de peces justificatives del domini senyorial del monestir de Sant Cugat als termes del castell de Lavit. Altres institucions eclesiàstiques feudals presents són el monestir de Santa Maria de Solsona (CDSMS), la Seu episcopal de Barcelona (LA, A.C.B.) i, al segle XII, Sant Pere de Cervera i Sant Salvador de Sabadell (IACDE doc.203). Però, també la jurisdicció senyorial laica està molt repartida: a la presència documentada des de mitjans del segle X de dues fortificacions ("castrum Vitis" i "Turre [Guilamagni]") s'afegeix des de inicis del segle XI el castrum de Terrassola, que sembla lligat al patrimoni del castell de Mediona i que limita al nord els termes de Lavit (S. Llorach : 1983, LFM docs.333 i 334); els propietaris i les jurisdiccions de les fortificacions canvien durant el temps, com ho fan les seves relacions amb els magnats i amb els feudataris, però detectem una complicada xarxa administrativa dels beneficis feudals del castrum establert a dalt del turó que hem excavat.

De bell antuvi la possessió del castrum de Lavit sembla atribuïda a la família vescomtal de Barcelona, concretament degué

pertànyer a Geribert (+1018?), germà del vescomte Udaldard i pare del belicós Mir Geribert. Ermengarda, esposa de Geribert, l'any 1030 proveia en testament la consagració d'una església dedicada a Santa Maria: "et ipso pane et ipso vino quod habeo ad ipsa Vide faciatis vindere simul cum ipsas tinas et tonas ad dedicationem Sancta Maria" (F. Carreras i Candi, doc.9). Aquest esment és d'allò més precís, ja que documenta l'existència de graners i cellers al segle XI i cal recordar que hem trobat 8 sitges i un peu de premsa de vi anteriors al segle XIII. Cap resta, però, de les primeres construccions ha estat detectada dins el perímetre de l'excavació ni és visible avui entre les construccions actuals del turó. Tot i això, cal considerar que l'extensió de l'excavació només suposa el 5% de la superfície útil del turó (4000 m²) i, a més, hem vist com els treballs previs de nivellació de la plataforma al segle XIII havien arrasat els estrats anteriors.

Podem obtenir una aproximació a l'organització de les construccions desaparegudes a partir d'un text força precís, la reparació de la dotalia de l'església de Santa Maria feta el 1144 (IACDE doc.203). Els edificis del turó són descrits un per un en adscriure els seus delmes i primícies a l'església: "...kastrium de Vite et domus Bernardi Bonefilii et domum Iohannis Amalrici et domus Raimundi Guilelmi de Odena que ibi sunt et domus quas Petrus Bernardi ante ipsam ecclesiam fecit et domus Radulfi de Mirales he omnes sunt decimale prefate ecclesie..." (Id.pp.130-131). El "kastrium", l'església i les cases de cinc propietaris diferents ocupen el reduït espai del turó. Podem seguir els rastres que han deixat els titulars de les construccions a la documentació escrita i, sense cap dubte, pertanyen tots ells a diferents branques i nivells de l'administració feudal:

- Ramon Guillem d'Odena és beneficiari de la fortificació, al menys, des del 1109, quan compartia el domini amb sa mare Ermessenda ("senior castri Viti", CSCV doc.802). Les

seves actuacions a Lavit tothora documenten alienacions de béns immobles, vendes o donacions (CDSMS doc.41, 1122; J. MIRET I SANTIS : 1910, p.36, 1143, LA f.87r-v, 1148). Va compartir la gestió del castrum amb Pere Bernat i va transferir els seus drets a sa filla Elisenda d'Alcarraç, qui en disposava lliurement al seu testament (CSCV Doc.1254, a.1205).

- Pere Bernat de "Podio Albaro" o de Puigdàlber (Alt Penedès) havia construït cases davant l'església i la Seu de Barcelona es querellava contra ell el 1144 "propter iniurias quas...faciebat" a Lavit (IACDE doc.203). Sovint apareix a llocs diferents del Penedès i l'Anoia entre d'altres "nobilium virorum" (CSCV doc.913, a.1131), documentat amb aquest apel·latiu entre el 1109 i el 1151 (CDSMS doc.33; LBSC doc.46). El 1149, amb el títol de "canonicus", va fer la donació d'un "manso" de Lavit a la Seu de Barcelona (LA IV, ff.87v-88r), no podem precisar, però, si va ser canonge de la Seu ja que, fins i tot, podria tractar-se del prior del Sant Sepulcre de Barcelona Pere Bernat (1145-1155), que signa els documents amb els atributs "seruus et canonicus" (AASAB). En tot cas, Pere Bernat de Puigdàlber també tenia certs drets sobre el castell de Lavit, com queda reflexat a l'execució testamentària de Bernat Ramon que cedia a son fill Pere Bernat "castrum Vitis sicut Petrus Bernardi senior suus dedit illi" entre d'altres fortificacions (CDSMS doc.43, a.1130). De fet, al castell de Lavit d'aleshores trobem dos beneficiaris homònims: l'un, Pere Bernat de Puigdàlber, es relaciona sovint amb el vescomte de Cardona i amb els magnats comarcals i, com hem vist, seria canonge; l'altre, el fill de Bernat Ramon, forma part, com son pare, d'un rang immediat de subordinació envers aquella noblesa, constituint l'èlit del seu braç armat, ja que se'ls atribueix deures a diverses guarnicions, sembla que periòdicament. Aquest Pere Bernat "vassall" deu ser també el batlle o veguer ("baiulo"/"vicarius") a qui el monestir de Sant Cugat encomanà la gestió d'alguns alous a Lavit i a Monistrol

entre el 1108 i el 1125 (CSCV docs.796, 802, 854 i 878) i qui, encara l'any 1152, apareix com a beneficiari d'un mas dels Hospitalers a Lavit (J. MIRET I SANTS : 1910, p.146).

- Bernat Bonfill havia estat establert el 1134 al capdavant de la "laboratione" de l'alou de l'església parroquial, fixant els pagaments anuals en la tasca del pa i la quarta del vi, més els delmes i primícies dels dos productes (LA IV f.86r). La seva esposa Rossa és, possiblement, la germana de Roger, clergue de la Seu (Id ff.84v-85r). A la restauració de la dotalia de Santa Maria del 1144, Bernat Bonfill apareix com el veritable administrador de les rendes dels immobles parroquials, qui millor les coneix i jura el seu abast (IACDE doc.203).

- Radulf de Miralles no surt documentat amb aquest nom enlloc més que a la dotalia de l'església de Lavit, a la qual ha de pagar els delmes d'uns molins de que disposa (Id.). L'apel.latiu que utilitza cal relacionar-lo amb el castell de Miralles (Santa Maria de Miralles, Anoià), d'on degué ser feudatari. En tot cas, ha de ser ell mateix el Radulf que va rebre, amb la seva esposa Adalet, un feu al castell de Mura (Bages) a les disposicions testamentàries del seu sogre Ramon Tedbald, qui també disposava parcialment del castell de Miralles, cedit ara a l'esposa i a la filla (CSCV doc.821, a.1113). En Radulf degué fer-se càrrec dels compromisos feudals del seu sogre, mort sense fills mascles, i adquirir-ne de nous, com ara a Lavit, sense poder determinar de qui era feudatari, tal vegada dels Odena. Probablement, són fills de Radulf tres individus de nom Arnal, Bernat i Guillem que a la segona meitat del segle XII porten l'apel.latiu "de Miralles", nebots d'en Ponç de Mura (CSCV docs.1103 i 1160), aa.1175 i 1185) que mai més intervenen a Lavit.

- Joan Amalric ("Amalrici"), finalment, és l'únic poblador del turó del qual no disposem d'altra informació que una breu referència a la dotalia de l'església. No descartem tampoc

la possibilitat de que es tracti d'un error de transcripció al LA i que calgui emparentar Joan Amalric amb Ramon Enric ("Aianrici"), un dels personatges més destacats entre els habitants de Lavit, que havia tingut un molí abans del 1144 i que sovinteja entre les signatures de la documentació local durant la primera meitat del segle XII (IACDE doc.203).

Un cop identificats els propietaris de cases del turó de Lavit, la lectura atenta dels textos ha permès destriar d'altres personatges contemporanis que completen l'administració senyorial local. Considerats "parroquians" als textos, se'ls veu clarament distanciats dels demés veïns de la parròquia en ser els testimonis freqüents a les actes legals: Pere Amat sembla formar part de la milícia feudal, redacta testament per partir vers "Hispania" el 1149 (Lleida?), fa un donatiu per l'orde de l'Hospital i un altre "ad Cavalleriam" (CDSMS doc.56); Bernat Ramon i son fill Pere Bernat que, com hem vist més amunt, intervenen en la guarnició del "castrum" per part de Pere Bernat de Puigdàlber; Ramon Enric ("Aianricis"), que havia posseït un molí, apareix entre els testimonis d'un contenciós feudal entre el monestir de Sant Cugat i Ramon Guillem d'Odena (CSCV doc.913, a.1131); el ferrer Carbonell ("faber"/"ferrarius") també és habitual entre els testimonis de documents locals entre 1134 i 1149 (LA f.86r i CDSMS doc.56), com més tard ho serà el ferrer Pere (LA f.87v, a.1170); Miró Joan, Ramon Bremund (pellisser?) i Ramon de Lavit són també presents entre els personatges destacats de Lavit durant el segon quart del segle XII, sense poder determinar quina és la seva funció específica. Pensem que tots aquests parroquians il.lustres participen d'una o altra forma en la "gestió" del castrum, ja que mantenen una estreta relació amb els senyors feudals. Conformen un grup tancat sobre si mateix en dur a terme les unions matrimonials entre un reduït nombre de famílies locals o entre els seus iguals d'altres parròquies veïnes. D'altra banda, aquestes famílies locals prominents

proveeixen els nivells més baixos de la milícia feudal i de l'estament eclesiàstic, en encomanar els fills als seus senyors o a una institució religiosa.

També podem obtenir un breu inventari de les explotacions pageses sotmeses a la jurisdicció del "castrum" a partir del document de la restauració de la dotàlia de Santa Maria de Lavit del 1144: "Berbesa", "Auranie", "Parietes Antiquos", "manso de Podio", la vila de Santa Maria del Pla, "domus Cerdana" (Can Cerdà de Palou), "Mila de Bosc" (Carrer del Bosc), "Vilar" (El Vilert), "Garganta", "Torrezela" ("Torre Guillamagni"?), no sempre de fàcil identificació, es troben repartits als termes municipals actuals de Torrelavit, el Pla del Penedès i Sant Sadurní d'Anoia. Aquests indrets són, sense cap dubte, llocs d'assentament pagès de proporcions diverses: d'una banda, tenim nombroses referències escrites sobre l'existència de moltes famílies nuclears establertes individualment en un "manso" isolat; d'altra, els topònims identificats corresponen tradicionalment a construccions pageses agrupades i hem de creure que, en alguns casos, els topònims no localitzats poden correspondre també a alguns nuclis de poblament actual, no documentats, que han canviat de nom.

L'obtenció d'un clixé estàtic de l'administració feudal de Lavit a mitjans del segle XII permet veure amb nitidesa la funció del turó encastellat dins dels seus termes castrals: centre militar amb una guarnició permanent; centre religiós, amb esglésies sufragànies; i, en tots dos casos, centre de recaptació de rendes. Convé fer notar també que els feudals controlen les principals indústries del lloc, concretament la ferreria i els 8 molins, com a mínim, que esmenta la dotàlia parroquial: els 2 (?) molins de Radulf de Miralles; els 2 molins de "Torrezella" que, pensem, són de Sant Cugat ("Torre Guillamgni"); el "moli nou" Bernat Ramon el va cedir a Santa Maria de Solsona (a.1130); Ramon Enric, un dels prohoms locals havia tingut un moli; només no

podem precisar els propietaris del molí de "spelunca" (Molí Cover) i del molí del Mas Cerdà, però és probable que fossin arrendats juntament amb els masos.

LAVIT, UNA SAGRERA FORTIFICADA

Ben documentat als cartorals entre els segles X-XIII, l'excavació al turó de Lavit ha mostrat restes escadusseres d'aquella época; pensem, però, que són suficientment significatives per relacionar-les amb l'emplaçament feudal que descriuen els textos.

Sitges com les que hem localitzat semblen haver estat els graners emprats habitualment al Penedès durant l'Alta Edat Mitja. Els eclesiàstics les utilitzen per emmagatzemar el producte de les rendes eclesiàstiques i és freqüent trobar-les a l'interior de les esglésies, com a l'excavació de Sant Marçal de Terrassola, on aparegueren 7 sitges dins l'edifici del segle XII (J. Fierro-R. Domingo : 1987). També són utilitzades, però, pels mateixos pagesos, que només semblen disposar d'una o dues sitges, com a Castellet i La Gornal, on apareixen associades a balmes habitades en un període altmedieval indeterminat (X. Virella : 1983). Però, a Lavit ens trobem davant d'una concentració de sitges inusual. De fet, les 8 que hem localitzat a l'excavació no són les úniques que deu haver-hi al turó: informadors locals ens han assegurat la presència de brocals cegats al terra de la plaça contigua al mur nord de l'església, encara visibles abans que fos pavimentada recentment; així, també han estat localitzades dues sitges més al terra de l'edifici de la rectoria que no hem pogut excavar (figura 4). Veritablement, hem de suposar que el grup fragmentari de sitges trobat dins l'església només és una petita part dels graners medievals existents al turó.

Les sitges medievals a Catalunya ofereixen un ampli ventall de formes i tamanys: cilíndriques o globulars, amb el fons pla o arrodonit, sovint intercomunicades per parelles. Conegut des de l'antiguitat, a l'Alta Edat Mitjana sembla haver-hi una revifalla en l'ús de d'aquest tipus de magatzems: apareixen amb les primeres estructures de l'església paleocristiana de El Bovalar (Seròs, Segrià) i se'n troben dins les cases del poblat destruït al segle VIII (P. de Palol : 1989); a la vila romana de Torre Llauder (Mataró) no dubten en perforar els mosaics de l'aula absidial per obrir dues sitges (J.F. Clariana et alii : 1985). D'ençà dels segles XII/XIII comencen a colmatar-se sitges antigues als llocs de poblament permanent, potser per substituir-les per nous tipus de graners (M. Riu : 1989, pp.115-116), tot i que continuaran construint-se fins l'època moderna, amb diversos intents per millorar-les tècnicament.

Les publicacions de troballes de sitges medievals a Catalunya són especialment nombroses a les comarques litorals i encara molt poc conegudes a les de l'alta muntanya pirinenca. De fet, la documentació escrita indueix a creure en l'ús de distints tipus de graners a comarques amb condicions meteorològiques dissemblants: els orrea són molt freqüents entre la documentació urgellesa (DACSU); en canvi, entre la documentació de la Seu de Girona o entre la del monestir de Sant Cugat del Vallès les cigae són els únics magatzems de gra que citen els textos, sovint agrupades dins un camp de sitges (cigar) sota la protecció de la sagrera (R. Martí : 1988). Pensem, però, que la dualitat de noms no cal interpretar-la com l'existència de dues tradicions tècniques diferents: les 10 sitges localitzades fins ara a l'excavació de Sant Vicenç d'Enclar (Andorra, 1116 m. d'altitud) mostren clarament l'ús del mateix tipus de magatzems en condicions climàtiques distintes (Andorra Romànica). De fet, pensem que aquest és un jaciment molt semblant al que ens ocupa: restes de poblament antic i alt-medieval; existeixen una església

i un "castrum" de propietat comtal documentats ja el 952 (C. Baraut : 1988); entre les restes aparegudes al voltant de l'església hi ha una premsa de vi i sis sitges, distanciades unes d'altres; més lluny, dins el complex de la fortificació, de moment han aparegut 4 sitges més, aquestes agrupades. També a l'Alt Penedès, el conjunt de sitges del castrum d'Olèrdola és un exemple força significatiu, on algunes entre la vintena de sitges que avui són aparents ja eren citades entre les propietats del leuista Sunifred a la segona meitat del segle X (CSCV docs.130 i 188), manca, però, la publicació dels resultats de les excavacions.

Malauradament, els estudis sobre graners medievals a Catalunya no han estat altra cosa que el fruit de troballes arqueològiques accidentals, sense que hi hagi una sola monografia sobre el tema. Fins i tot, la seva filiació "antiga" o "medieval" semblava oferir dubtes a alguns arqueòlegs fins fa poc i, així, J.F. Clariana et alii han insistit recentment sobre la continuïtat del poblament rural durant l'Alta Edat Mitjana dins un grup de jaciments romans del Maresme, on apareixen sitges medievals que els seus excavadors havien considerat "romanes" o "ibèriques" (1985). Certament, les 5 sitges de Sant Jaume de Traia i les 3 de Sant Martí de Mata deuen ser medievals; convé remarcar, però, que es tracta de magatzems estrictament eclesiàstics. En canvi, el camp de 15 sitges trobades a Can Modolell, exteriors a l'església de Sant Joan, requereix encara una explicació satisfactòria (S.A.A.M. : 1982).

No hem de tenir dubte de que aquests dipòsits subterranis excavats en sòls permeables, malgrat això, tenen per funció l'emmagatzemament de grans. És possible que s'utilitzés un revestiment d'argila per aïllar mínimament el recipient (J.F. Clariana et alii : 1985), no l'hem trobat, però, a les sitges de Lavit. L'excavació en extensió del sitjar d'Olèrdola i d'algunes construccions associades ha ofert un sistema coherent de drenatge

de les aigües de pluja, amb canals excavats a la roca que conflueixen a l'antiga cisterna. En aquest cas concret, algunes sitges presenten un encaix rectangular rebaixat al brocal per fixar lloses de tapadora.

De fet, l'ompliment d'una sitja, de qualsevol tipus, és una operació complexa: si no hi ha bons revestiments és convenient fer foc a l'interior per assecar i endurir les parets; al fons de la sitja hom pot posar canyes o espart picat i, en qualsevol cas, un llit de palla per evitar el contacte directe del gra amb les parets; el gra cal ensitjar-lo poc a poc, aïllant-lo i comprimint-lo i, finalment, convé fer un petit foc amb carbó al brocal del magatzem abans de segellar-lo, per produir una atmòsfera sense oxigen a l'interior. Aquest procediment, habitual a València al segle XVI (R. Blanes : 1987), ha de ser, amb poques variants, el que es practicava a les sitges que ens ocupen, que mai no presenten revestiment de calç.

L'oxigen, l'humitat i l'estat previ del gra que s'introdueix són els factors que condicionen el desenvolupament microbià a l'interior de les sitges, al Iemen (J. Adrian et alii : 1979) o a qualsevol part. El mètode que hem descrit tendeix a reduir els factors físics i químics que conduirien al podriment del cereal. La complexitat de l'operació demostra, per ella mateixa, que es preveu deixar la sitja segellada durant un període indeterminat, anys en tot cas. Així, doncs, el cereal guardat a les sitges representa un estalvi, una reserva de pa o de llavor que implica un acte de previsió, quantificable en metres cúbics o en quilos de gra. Convé diferenciar, però, les reserves de rendes senyorials dels excedents conservats pels mateixos pagesos, atès que les seves previsions forçosament han de tenir objectius distints. En aquest sentit, creiem que l'excavació de Lavit aporta dades fonamentals.

La llarga identificació dels propietaris de cases al turó que hem fet al capítol precedent pensem que no ha estat inútil:

d'una banda, queda ben clar que totes les construccions pertanyen als detentors del castell i als seus feudataris o als administradors locals dels dominis senyorialis; d'altra banda, aquesta exclusivitat i les reduïdes dimensions de la superfície del turó fan evident que els edificis de les cases al·ludides, església inclosa, conformen el mateix castrum, sense que hi hagi referències escrites o arqueològiques de les fortificacions existents; a l'excavació, la troballa de 8 sitges i d'un enterrament anteriors al segle XIII mostra l'existència d'espais oberts dins del castrum, utilitzats com graners i cementiri, malgrat que desconeguem el perímetre exacte de la fortificació contemporània.

La imatge que obtenim del conjunt dóna la idea de que al turó de Lavit ens trobem amb una "sagrera fortificada", on la consagració d'una església sacralitzaria una fortificació feudal contemporània. Aquest fenomen, que ja hem notat a les comarques gironines al segle XI (R. Martí : 1988), contradiu obertament les normes establertes a les assemblees de Pau i Treva, on s'institucionalitzen les sagreres i es reglamenta la seva immunitat 30 passes al voltant del temple. La combinació de graners i cementiri és habitual a les sagreres romàniques, però les sitges localitzades bé podrien ser, fins i tot, anteriors a la constitució de la mateixa sagrera, ja que el 1030 -abans de la consagració- Ermengarda ja disposava de graners i cellers al castell. La desapareguda església mateix podria ser també "pre-romànica" de ser certa la referència a la "pariliatam illam in qua erat ecclesia Sancte Marie ereme quam domna Druda que fuit olim prefate ecclesie de Vite donavit et concessit" que figura a la restauració de la dotació de l'església del 1144, ja que Druda (l'esposa del sacerdot Aigo) apareix documentada el 956. Així els elements bàsics d'una sagrera feudal fortificada semblen aparèixer a Lavit ben aviat, al segle X, abans mateix de la institucionalització de les mateixes sagreres. En tot cas,

l'única consagració segura de l'antic edifici que coneixem la va fer el bisbe Guislabert de Barcelona (1035-1062), cosí de Mir Geribert, el magnat feudal que restà durant molt temps insubmis al comte de Barcelona i que detentava la fortificació de Lavit i altres castells del Penedès a mitjans del segle XI.

El cas concret del turó de Lavit és força significatiu: d'una banda sembla avançar el fenomen de l'ensagrerament al Penedès a les mateixes assemblees constitutives de la Pau i la Treva, com la precocitat del fenomen dels castells termenats penedesencs sembla anticipar també el que es produirà a Catalunya Vella al segle XI; d'altra banda, ens trobem clarament davant d'una sagrera senyorial, per protegir els graners i els cellers dels feudals, complex que contradiu obertament la interpretació tradicional sobre l'origen de les sagreres, establertes per protegir les reserves dels pagesos de la violència feudal del segle XI.

Hem estimat el volum aproximat de les 7 sitges que hem pogut excavar en 12'6 m³, el que fa un volum mitjà de 1'8 m³ per sitja. Cal tenir en compte, però, que només la sitja no.6 s'acosta a la mitjana (1'75 m³), mentre que les nos. 4 i 5, la més gran i la més petita, distorsionen els càlculs amb 5'55 m³ i 0'65 m³ de capacitat respectivament. La reconstrucció hipotètica de la no.2 i les demés sitges tenen un volum que oscila entre 1'05-1'35 m³ cada una, amb una mitjana de 1'15 m³. Si volem calcular el pes del blat, per exemple, que s'hi podria emmagatzemar caldrà aplicar alguns correctors: estimem una reducció del 10% del volum en considerar les feines d'empallat de les sitges; el pes real d'un litre de blat són 0'86 quilograms (Llensà de Gelsen : 1952, p.38, 144 ls.= 124 qgs.). Amb aquestes premises, hem avaluat aproximadament en 10.000 quilograms el pes en blat corresponent al volum de les 7 sitges excavades, amb 900 quilograms per mitjana habitual, bastant més dels 250-300 quilograms que estimava M. Riu, sembla que sense fer gaires

càlculs (1989 p.115). Cal tenir present tothora que ens trobem davant d'un conjunt de sitjes fragmentari, del que només coneixem un petit nombre sense poder estimar l'extensió real dels magatzems de la sagrera. El que sí podem obtenir, però, és un índex del volum de gra ensitjat per m² a l'àrea menys modificada, la capella nord de l'església: en només 36 m² hi ha un volum subterrani de 10'1 m³ i, en aplicar els factors correctors, obtenim un pes aproximat de blat hipotètic ensitjat de 220 qgs./m²..

Ja hem vist més amunt com les sitges es presenten en nombre reduït a alguns emplaçaments pagesos penedesencs. Sembla raonable que una o dues sitges "previsores" siguin suficients per una família nuclear: entre 1000 o 2000 quilograms de cereal que assegurin, en cas de mala collita, la següent llavor i/o la mateixa alimentació bàsica del grup familiar. Als edificis eclesiàstics el nombre de sitges (que sol oscil·lar entre 2 o 8 unitats) posa de manifest proporcionalment la magnitud de les rendes de què gaudia. A Lavit, el mateix volum de les sitges nos.4 i 5 (intercomunicades, 6'2 m³) deixa ben clar que no es tracta de magatzems pagesos i que deuen correspondre a qualsevol de les forces senyoriales presents al turó.

Convé demanar-se, però, perquè els senyors emmagatzemen gra?. El producte ensitjat deu correspondre, sense dubte, a les rendes que els senyors feudals obtenen de les terres o dels molins, sense que els productes de les vinyes hagin deixat altre rastre que el peu d'una premsa. El volum de gra emmagatzemat depassa amb molt les previsions de consum de cereal (blat o ordi) dels habitants del castrum o de les seves cavalleries durant un mal any i, a més, hem constatat amb les restes de fauna la importància de la carn dins la seva dieta. D'altra banda, hem de considerar que molts dels feudals residents al "castrum" tenen la propietat eminent d'algunes terres o vinyes que exploten amb serveis dels pagesos ("iovas") o amb l'establiment de tinents a

cens. No hem de menysprear la possibilitat de que part del gra emmagatzemat pugui servir per sembrar aquestes terres que constitueixen la "reserva" senyorial, la relació llavor/extensió sembrada cal situar-la entorn dels 100 qgs. de cereal per cada hectària per sembrar. Tampoc no hauriem de desestimar la possibilitat de que els batlles senyorials utilitzessin aquestes reserves per satisfer els preus en espècie de les compres de propietats pageses que figuren als diferents cartorals. El que considerem poc probable és que els pagesos del terme de Lavit hagin confiat l'emmagatzemament del producte del seu treball a les sitges construïdes al recer de la fortificació i de l'església dels feudals.

Per acabar aquest apartat, és convenient remarcar que la construcció d'una nova església al segle XIII no va suposar la fi de la sagrera feudal, ans al contrari la seva remodelació: l'església gòtica formarà part del mateix clos de la sagrera, tancada immediatament amb l'afegit d'un mur perpendicular a l'angle N-E; al sector oriental del turó, dins l'actual rectoria, es conserven les restes d'un arc que va pertanyer, segurament, a un edifici construït aleshores. De fet, avui en dia, l'aspecte de les construccions del turó són encara les d'una antiga sagrera, tancada sobre ella mateixa.

II.2.SANTA MARIA DE LAVIT. UN MODEL D'ESGLÉSIA: EL GOTIC DE CONQUESTA

L'excavació parcial de l'església de Santa Maria de Lavit ha permès estudiar amb nitidesa l'origen i l'evolució de l'edifici actual, d'ençà del segle XIII. No hem obtingut, però, informació que permeti precisar la data aproximada de la construcció, sense que coneguem documentació escrita que confirmi la nostra estimació. En iniciar la intervenció, l'edifici mostrava alguns elements arquitectònics de la primera construcció "datables", com una portalada i un campanar d'espadanya, només visible aleshores dins l'accés al campanar actual. La portalada, al mur de migdia, d'un sol arc de mig punt amb amples dovelles llises, ha estat comunment atribuïda al segle XII (S. Llorach : 1983, p.66; Inventari p.193); cal prendre en consideració, però, que la doble arquivolta actual és el fruit d'una adició posterior, tal vegada del segle XVII. L'espadanya, sobre el mur de ponent, és geminada, amb arcs de mig punt i carreus ben tallats. La portalada i l'espadanya "romàniques" han fet que aquest edifici hagi estat catalogat fins ara dins d'aquest estil arquitectònic; cal remarcar, però, que la coberta de fustes i teules a dues vessants s'encavalcava sobre dos arcs diafragmàtics apuntats, una solució que té poc a veure amb la tradició romànica local. Aquesta església de planta rectangular, sense absi, amb coberta de fusta i campanar d'espadanya als peus de la nau és un exemple més d'un model gòtic primitiu d'esglésies que, pensem, no ha estat adequadament identificat ni definit.

De fet, les construccions de planta rectangular, amb arcs diafragma i coberta de fusta són un model conegut a Catalunya des de finals del segle XII i que s'utilitza per a diversos tipus d'edificacions: esglésies, sales, refectoris, etc.. L'origen d'aquest model és força controvertit, perquè hi ha qui hi vol veure la tradició romànica local lligada a la senzillesa de

l'arquitectura cistercenca i qui pensa, fins i tot, que es tracta d'un tipus de construcció d'influència oriental, andalusina concretament.

Per a J. Puig i Cadafalch et alii (1910, v.III) hi ha solució de continuïtat dins l'arquitectura catalana dels segles XII i XIII, quan es desenvolupen els tipus bàsics del que ell anomena "l'escola romànica nacional". Un d'aquests tipus "nacionals" és el de les esglésies d'una sola nau, però aquests autors estableixen la seva anàlisi entorn de l'estudi de la decoració dels edificis, sense aprofundir gaire en les diferències estructurals. En aquesta línia, J. Badia (1977) cataloga els exemples empordanesos d'esglésies d'una sola nau dels segles XII i XIII com "Romànic III i IV", en donar més importància a la tradició anterior: el primer grup que estableix es caracteritza per tenir absis semicircular i una única volta, sovint apuntada, per a cobrir la nau; el segon grup, de plantes rectangulars sense absis, és, al seu entendre, el precedent dels absis gòtics poligonals, amb volta apuntada per a cobrir la nau i materials molt pobres en la construcció dels murs.

P. Lavedan encetà fa temps la polèmica (1935) en remarcar que eren molt nombroses les restes d'esglésies de nau única amb arcs diafragma i coberta de fusta a Catalunya Nova, València i Mallorca, un model força diferent del gòtic de tradició francesa i que, en la seva opinió, calia relacionar amb "l'art des chrétiens soumis a la domination arabe ou traditions musulmanes elles memes" (p.82). Contràriament, L. Torres Balbás justificà l'aparició d'aquest tipus d'esglésies com el fruit d'àrees "romanitzades", com un desenvolupament lògic del presumpte ús dels arcs diafragma als "horrea" romans (1959). Tot i així, Torres Balbás assatjà una catalogació dels diferents tipus d'edificacions amb sostre de fusta i arcs diafragma i anotà la seva difusió i cronologia a la Península (1960): dependències monàstiques del Cister; esglésies d'ordes mendicants; drassanes;

hospitals; sales i capelles de castells i de palaus; temples seculars d'una sola nau. Segons Torres Balbás, uns i altres haurien estat construïts des de finals del segle XII i serien especialment freqüents en les àrees d'influència catalana fins el segle XVI.

D'altra banda, les esglésies mallorquines d'aquest tipus, han estat degudament classificades com "gòtic primitiu" (J.M. Palou : 1976). Recentment, N. Dalmases i A.J. Pitarch, en valorar les característiques estructurals d'aquests edificis, els inclouen dins la tradició gòtica, amb algunes reticències davant el pes de la tradició romànica (1985). La senzillesa d'aquestes construccions els fa pensar en l'època del Cister i s'adonen del ressò d'aquesta arquitectura entre els ordes mendicants, especialment a partir del 1240, dins el moviment de "reconquesta", amb fòrmules que es repeteixen fins el segle XVII (p.124). Poc més tard, J. Fuguet insistia en remarcar que aquest tipus d'esglésies és el model bàsic emprat a les primeres edificacions religioses de les àrees de conquesta catalana, com un fet diferenciador d'altres "territoris mossàrabs" conquerits (1986-87, p.449), i atribuïa un paper preferent als ordes religiosos en l'adopció i difusió del model.

Si més no, queda clar que la tradició gòtica catalana primerenca té poc a veure amb el gòtic francès i castellà contemporani. Però, per intentar avançar en la concreció del debat és del tot necessari fixar prèviament quines són les diferències estructurals que plantegen aquestes esglésies amb la tradició romànica local. J.A. Brutails ja va remarcar que la introducció dels arcs diafragmàtics va constituir una innovació molt més important que la de la volta apuntada: "entre una volta de canó llisa i una volta de canó amb arcs torals la diferència és molt més gran que entre una de mig punt i una apuntada" (1901). Estem completament d'acord amb Lavedan i amb Fuguet en que és l'estructura de nau única i arcs diafragmàtics el que

caracteritza el model que estem estudiant, malgrat es pugui cobrir amb volta de canó, apuntada o, simplement, amb un sostre de fusta. L'ús d'arcs diafragmàtics permet cobrir fàcilment una nau més ampla, reduïnt la longitud dels cabirons a emprar en una coberta de fusta. Així, el tipus d'edificació que estudiem permet ampliar sensiblement la superfície interna dels edificis sense comportar grans complicacions tècniques. De fet, el model de planta rectangular sense absi és el més simple de tots i a Catalunya Nova, València i Mallorca originalment es cobreix amb sostres de fusta, tot i l'adició posterior de bòvedes en molts casos.

El cas de l'Alt Penedès, on la xarxa parroquial degué constituir-se d'ençà de la conquesta d'inicis del segle X, no és el d'un territori sense esglésies en el moment de difondre's aquest nou model. Tot i així, l'exemple de Santa Maria de Lavit no és l'únic. Concretament, les restes anteriors de Sant Julià de l'Arboç, l'anomenada "catedral del Penedès", mostren una nau rectangular, sense absi i de 14 m. d'ample que, forçosament, no pot ser anterior al segle XIII, malgrat que aquest primer edifici hagi estat catalogat com "romànic segles XI-XII" (E. Cruaïes : 1981). Els clars paralel·lismes entre les esglésies de L'Arboç i de Lavit queden confirmats en emprar idèntiques solucions per afegir-hi dues sagristies a la capçalera.

Església i sagristies conformen un model més precís encara del qual hi ha d'altres manifestacions idèntiques i, precisament, una d'elles és la capella de Santa Maria del Palau Reial Menor, construïda pels Templers de la comanda de Barcelona. J. Fuguet ha estudiat recentment les característiques de l'edifici, prèvies a una restauració desafortunada: una nau de 25 m. de llarg i 10'65 d'ample amb el presbiteri elevat; 5 arcs diafragma seccionen la nau en trams de poc més de 4 m. per sostenir una coberta de fusta; a la capçalera, plana, dues portes comunicaven amb les sagristies, desconeixem, però, el moment

precis quan van ser obertes (1990). En Fuget remarca el fet de que els templers adoptessin aquest tipus de construcció en decidir-se a edificar una església a la casa important de Barcelona, ordenada el 1246 i ja construïda el 1249 (Id.).

En comparar l'església del convent del Temple a Barcelona i la de Santa Maria de Lavit, aquesta és la reproducció exacta del model a petita escala i, fins i tot, la distribució dels arcs diafragma segueix un mòdul semblant en trams de poc més de 4 m.. Els paralel·lismes pensem que es deuen al fet de que l'església gòtica de Lavit també fou aixecada per un orde militar, probablement el de l'Hospital. Malgrat no es coneguin notícies sobre la iniciativa, algunes referències documentals així ho fan sospitar: l'any 1143 Ramon Guillem d'Odena i son fill Guillem empenyoraven dues parellades de terra prop del Riudebitlles a l'Hospital (J. MIRET I SANTS : 1910, p.36) i, poc després, donaven a l'orde un altre dins els termes de Lavit (Id., p.69, 1149); la possibilitat de que Pere Bernat, senyor de Lavit, sigui el comanador de l'orde del Sant Sepulcre a Barcelona i la pressumpta relació de Pere Amat, cavaller, amb l'orde de l'Hospital a mitjans del segle XII (CDSMS doc.56, a.1149); els hospitalers cedeixen l'administració del mas "Bertrannes" a particulars (J. MIRET I SANTS : 1910, pp.146-147, 1152 i 1162); Bernat de Subirats donava la meitat del mas Sala, dins els termes de Lavit, a l'orde de l'Hospital el 1178 (Id. p.122); a la fi del segle XIII (a.1282) Bernat Savit fou mestre templer de la comanda d'Añesa, a Aragó (A.J. Forey : 1973). Desconeixem la relació existent entre el nou edifici de Santa Maria de Lavit i els hospitalers o els templers, però, si n'hi va haver, aquesta degué transferir-se a l'orde de l'Hospital amb la dissolució del Temple. El 1405, encara, els hospitalers compraven el castell de Lavit i les seves pertinenències i jurisdiccions a la família de Tomàs Desfar (J. Miret i Sants : 1910). De fet, llur domini perdurà fins el 1809, quan el comanador general de Sant Joan de

l'Hospital renunciaria a les rendes de que gaudia a Lavit i a la població i església sufragànies de Santa Maria del Pla.

La construcció de l'església gòtica va comportar la desaparició del temple anterior, ja bicentenari, dedicat a Santa Maria i, probablement, fóra una iniciativa dels hospitalers o dels templers. En aquest sentit, podria ser definitiva la justa interpretació d'un símbol gravat a la dovella d'arranc de la portalada de migdia: una mena de trident enmarcat per dues creus equilàteres més petites que nosaltres l'interpretem com una representació del Calvari, on el motiu central és Crist amb els braços aixecats i flanquejat per les creus dels dos lladres. A l'actual terme de Torrelavit i als termes de l'antic castell de Mediona, la capella rural de Sant Martí Sadevesa presenta un signe idèntic incís a la porta de migdia (S. Llorach : 1984, pp.69-70) que J.M. Miro ha interpretat com un trident d'antiga tradició i significat desconegut (1980). L'existència d'altres tipus de creus a les portes d'algunes esglésies penedesenques ens fa creure que cadascuna pot correspondre a un orde diferent.

Les obres de Santa Maria de Lavit degueren comportar altres canvis en la configuració del castrum i de les construccions del turó, però, la ubicació de l'edifici segueix integrant tot el previsible espai encastellat dins els límits de la sagrera i així manté el caràcter d'església encastellada del primitiu edifici. A Lavit, tindriem així un exemple d'església dels hospitalers, que reproduïx un model força mal conegut avui en la seva gènesi i evolució.

Les primeres datacions d'edificis d'aquestes característiques mai no són anteriors a l'expansió catalana per Mallorca i València, essent allí on primer semblen manifestar-se: els nombrosos casos de Catalunya Nova i de les comarques dels Ports i del Maestrat; els edificis exemplars de Sant Feliu de Xàtiva i de la Sang de Lliria a València o de Sant Pere d'Escorca i de Sant Miquel de Campanet a Mallorca. Només en aquesta illa,

abans del 1248 degueren aixercar-se almenys 31 edificis d'aquestes característiques, tants com parròquies forànies establertes (J.M. Palou : 1976).

A Catalunya Vella les primeres datacions fiables d'aquestes construccions s'acosten a mitjans del segle XIII, moment en que creiem convenient situar la de Lavit. Des de la fi del segle XII, però, ja han estat construïts els monumentals edificis gòtics cistercencs de Poblet i de Santes Creus, seguint el model francès de carreus ben tallats i bòveda de creuer. Tot i així, aquí es desenvoluparà un gòtic peculiar, potser tant mediatitzat per la desfeta catalana de Muret com per les influències "orientals" andalusines (P. Lavedan : 1935). Es més que probable que el model de que parlem fóra aplicat per primera vegada als territoris conquerits als andalusins, però, no podem parlar d'influències "mossàrabs" ni de "re-conquesta", ja que són termes tan equívocs com inútils. Concretament, la imperfecció tècnica dels edificis rurals mallorquins fa pensar en una ràpida organització parroquial resolta amb aquest tipus de construccions, un model que no deixa de ser "feudal", malgrat les influències andalusines (J.M. Palou : 1976).

Aquestes esglésies rectangulars, sense absi, són la solució triada pels avantatges de construcció que comporta i, així, es converteix en la primera manifestació rural de l'art gòtic català, també, però, en el model bàsic emprat pels ordes militars i mendicants, tant als pobles com a la ciutat. És cert que la sobrietat d'aquests edificis recorda l'ideari cistercenc, però, també és coneguda la pobresa de les arts decoratives a Catalunya, especialment l'escultura, en la transició al gòtic. Donades les circumstàncies en que es produïren les primeres manifestacions del modelensem que no fóra arriscat unificar criteris i qualificar-lo com gòtic de conquesta, per diferenciar-lo d'altres models tipus posteriors. La senzillesa d'aquests primers edificis posa de manifest les limitacions

tècniques dels constructors, incapaços d'obrir buits als murs i d'abandonar l'aparença romànica externa de les construccions. Aquesta imperícia inicial no deu fer-nos oblidar, però, que es tracta d'edificis estructuralment gòtics, ja que els arcs diafragmàtics apuntats resolen netament la sustentació de les cobertes amb naus més amples que les que poden construir-se amb arcs de mig punt. Com diu Lavedan, "plus la nef est large, plus elle est difficile à couvrir, on peut même dire que cette difficulté croit proportionnellement beaucoup plus vite que la largeur" (p. 61).

Des de finals del segle XIII, dins d'aquest model s'introduiran alguns nous elements, com l'absi poligonal i la volta de creuer. A Villafranca del Penedès els templers construïren a inicis del segle XIV la capella de Sant Joan amb un absi de sis panys i coberta de fusta a dues vessants (Inventari p.215). El gòtic de conquesta començarà a canviar de fesomia, però el model primitiu encara s'utilitzarà fins el segle XVI als Països Catalans, especialment en la construcció de capelles rurals.

Del segle XVII endavant, la història recent d'aquest tipus d'esglésies és la d'un obcecant intent per emascarar-les: ampliacions i afegits, sobreajaments i introducció de bòvedes, són recursos comuns per modificar un disseny original vist amb desgrat a l'època moderna.

IV. BIBLIOGRAFIA UTILITZADA

AASAB

J. ALTURO : L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística), Fundació Noguera, Barcelona.

J. ADRIAN et alii : 1979

"Caracteristiques biochimiques d'un grain de sorgho conservé pendant cinq ans dans un silo souterrain, au Yemen", Les techniques de conservation des grains à long terme 1, pp.41-47, C.N.R.S., Paris.

ANDORRA ROMANICA

Diversos autors, Andorra Romànica, Andorra 1989.

BADIA, J. : 1977

L'arquitectura medieval de l'Espordà I, Girona.

BARAUT, C. : 1988

Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles IX-XIII, Andorra.

BARCELO, M.-KIRCHNER, H. : 1989

"Husun et établissements arabo-berbères de la frontière supérieure (zone de l'actuelle Catalogne) d'al-Andalus" (en premsa).

BLANES, R. : 1987

Los Silos de Burjasot (1573-1600), Ajuntament de Burjassot, València.

BRUTAILS, J.A. : 1901

L'art religiós en el Rosselló, Barcelona.

CARRERAS Y CANDI, F. : 1903

"Lo Montjuich de Barcelona", *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 8 (1903) pp.197-450.

CDSMS

A. BACH : Col·lecció diplomàtica del monestir de Santa Maria de Solsona: el Penedès i altres llocs del Comtat de Barcelona (segles X-XV), Barcelona 1987.

J.F. CLARIANA et alii : 1985

"Datos para el estudio del poblamiento rural altomedieval del Maresme (Barcelona)", *Actas del I Congreso de Arqueología Medieval Española. Comunicaciones* pp.569-585, Huesca.

CPFC

J.M. FONT : *Cartas de población y franquicia de Cataluña vol.I*, C.S.I.C., Madrid-Barcelona 1969.

CRUAÑES, E. : 1981

"L'església romànica de Sant Julià de l'Arboç i les seves pintures franco-gòtiques", *Miscel·lanea Penedesenca* IV, pp.23-50.

CSCV

J. RIUS : *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés* (3 vols.), C.S.I.C., Barcelona 1945-1947.

DACSU

C. BARAUT : "Els documents dels segles IX i X conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* 2 (1979) pp.7-145; "[Id.] ...dels anys 981-1010", *Id* 3 (1980) pp.7-166;

"[Id.] ...dels anys 1036-1056", Id. 5 (1982).

DALMASES, N.-PITARCH, A.J. : 1985

L'època del Cister. Història de l'Art Català II, Edicions 62, Barcelona.

DCV

J. JUNYENT : Diplomatarí de la Catedral de Vic. Segles IX-X, Vic 1980-1987.

FIERRO, J.-DOMINGO, R. : 1987

"Excavaciones en la iglesia de Sant Marçal de Terrassola (Torrelavit, Alt Penedès)", *Arqueologia Medieval Española*, II Congreso, Madrid vol.III, pp.421-428.

FOREY, A.J. : 1973

The Templars in the Corona de Aragon, London.

FUGUET, J. : 1986-1987

"Apreciacions sobre l'ús de les cobertes amb arcs diafragma a l'arquitectura medieval catalana", *Acta historica et archaeologica Mediaevalia* 7-8, pp.437-451.

FUGUET, J. : 1990

"Els Templers a Barcelona", *L'Avenç* no.133, pp.6-15.

IACDE

R. ORDEIG, "Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes. III, anys 1000-1050", *Revista Catalana de Teologia* 8 (1983), pp. 403-456.

IBN HAZM : 1957

"Linajes árabes en al-Andalus", trad. E. Terés, **Al-Andalus XXII**, pp.55-111.

IBN KHALDUN

Histoire des Berbers, trad. M.G. de Slane, I, Paris 1925.

INVENTARI

L'Alt Penedès. Inventari del patrimoni arquitectònic de Catalunya.2, Barcelona 1986.

LA

Liber Antiquitatum (Sèrie de Cartorals de la Seu de Barcelona, segle XIII), Arxiu Capitular de Barcelona.

LAVEDAN, P. : 1935

L'architecture gothique religieuse en Catalogne, Valence et Baléares, Paris.

LBSC

F. UDINA : El "Llibre Blanch" de Santas Creus, C.S.I.C., Barcelona 1947.

LFM

F. MIQUEL : Liber Feudorum Maior, C.S.I.C., Barcelona 1945-47.

LLENSA DE GELCEN : 1952

Breve historia de las medidas agrarias desde la Antigüedad y estudio particular de aquellas cuyo uso es tradicional en Cataluña, Camara Oficial Sindical Agraria, Barcelona.

LLORACH, S. : 1981

"Sant Sadurní d'Anoia abans de la seva fundació", Miscel.lanea

Penedesenca IV, pp75-98.

LLORACH, S. : 1983

El Penedès durant el període romànic, Sant Sadurní d'Anoia.

MARTI, R. : 1988

"L'ensagrerament: l'adveniment de les sagreres feudals, Faventia 10, pp.153-182.

MIRET I SANTS, J. : 1910

Les cases de Templers i Hospitalers en Catalunya, Barcelona.

MIRO, J.M. : 1980

Nota de "Terrassola i Lavit", Informació arqueològica 33-34, pp.68-70.

PALOL, P. DE : 1989

El Bovalar (Seròs, Segrià), conjunt d'època paleo-cristiana i visigòtica, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

PALOU, J.M. : 1976

Notas sobre la arquitectura religiosa de la colonización catalana en Mallorca (s.XIII y XIV), Museu de Mallorca.

J. PUIG I CADAVALCH et alii : 1918

Arquitectura romànica de Catalunya III, Barcelona.

RAFOLS, E. : 1928

El castillo de Lavit, Barcelona.

RIU, M. : 1989

L'arqueologia medieval a Catalunya, Barcelona.

S.A.A.M. : 1982

"Can Modolell (Cabrera de Mar)", *Excavacions arqueològiques a Catalunya* 1, pp.301-304.

SENAC, Ph.-ESCO, C. : 1988

"Une forteresse de la Marche Supérieure d'al-Andalus. Le hisn de Sen et Men (Province de Huesca)", *Annales du Midi* 181, pp.17-33.

TORRES BALBAS, L. : 1959

"Naves de edificios anteriores al siglo XIII cubiertas con armaduras de madera sobre arcos transversales", *Archivo Español de Arte* 32, nº126, pp.109-119.

TORRES BALBAS, L. : 1960

"Naves cubiertas con armadura de madera sobre arcos perpiaños a partir del siglo XIII", *Archivo Español de Arte* 33, no.129, pp.19-43.

VIRELLA, X. : 1983

Catàleg arqueològic de Castellet i La Gornal, Institut d'Estudis Penedesencs, Villafranca del Penedès.

Anexe 1

RESTES CERÀMIQUES, ESTUDI PRELIMINAR

H. KIRCHNER

Tot i les ja nombroses publicacions de conjunts de "ceràmiques grises" medievals catalanes més o menys homogènies, són molt poc conegudes les seves formes d'organització de la producció i de distribució, així com tampoc s'han arribat a precisar les cronologies. La major part d'autors -els treballs més significatius són segurament els de M. Riu (1980, 1986), E. Riu (1984) i I. Padilla (1984)- semblen estar d'acord en que a partir del segle IX els tallers tradicionals romans de cocció oxidant ja han desaparegut i que la producció ceràmica passa a organitzar-se a nivell molt local, a partir de petits tallers amb forns molt simples -un estudi exemplar d'aquests forns es el de I. Padilla (1984)- de cocció reductora. Aquestes produccions es caracteritzen per sèries formals limitades (olles especialment i gerres, gerros i cassoles), pastes grises amb abundant desengrassant poc triturat. A partir del segle XI els tallers alcançarien majors mercats arribant a esser les distribucions de ceràmiques d'àmbit quelcom més ample que l'estrictament local. A partir del segle XIII les tècniques semblen més perfeccionades, essent les pastes més fines, i s'introdueixen també les cobertes vítries així com la cocció oxidant. Tot i així, la tècnica de cocció reductora perdurà fins els segles XVI i XVII i, fins i tot, avui mateix es manté algun taller tradicional a La Bisbal (Girona) on encara es fabrica ceràmica grisa.

Amb estratigrafies conegudes, M. Riu ha establert (1980, 1984) una cronologia del segle X al XIV segons la factura de les pastes, criteri poc segur donat el localisme de les produccions ceràmiques que fa que les argiles emprades, la recepta particular del ceramista i les condicions de cocció poden fer variar molt la factura de les pastes d'un centre productor a les d'un altre, tot

i ser contemporànies. Així, les ceràmiques de Lavit segons la periodització de M. Riu podrien ser dels segles X, XI, XII o XIII.

L'estat actual dels coneixements fa que les ceràmiques grises alt-medievals serveixin ben poc per datar a les excavacions, especialment si no hi ha estratigrafies, com en el cas de les sitges de Lavit. Contràriament, pot ser el mateix jaciment el que data de vegades les ceràmiques, si es disposa de construccions datades documentalment, estilísticament o amb l'ajut de peces numismàtiques.

La construcció de l'església gòtica de Lavit inutilitza dues de les 8 sitges trobades i cap pensar que ja havien estat amortitzades amb escombreries abans d'iniciar-se l'edificació, ja que en un d'aquests casos el reblit de la sitja (no.2) apareixia tallat per les marques de la trinxera de cimentació del mur visible en tota l'extensió del sediment adossat amb ell. El brocal de l'altra sitja inutilitzada (no.8) estava just sota la primera filada de pedres del mur, construït sobre la sitja que, forçosament, deu haver estat amortitzada previament.

Si ens atenem doncs a la datació arquitectònica de l'església (de mitjans del segle XIII) tenim una datació "ante quem" de la ceràmica. Les evidències d'un tornejat ràpid (per les marques uniformes de fines estries a les superfícies de la major part dels fragments), la presència d'alguns exemplars de pastes amb desengreixant bastant triturat (un poc més fines), així com l'absència de pastes ocres o vermelles que podrien perdurar fins el segle X, apunten vers una cronologia del segle XII que cabria concretar vers la fi del segle i inicis del següent ja que es van trobar dos fragments de vidriats melats, tot i que podrien tractar-se de contaminacions posteriors en superfície, ja que han estat trobats al brocal de les sitges.

El conjunt de ceràmica grisa de Lavit és molt homogeni, tant en les pastes -la majoria bastes, de color gris fosc amb

abondant desengreixant de quarç poc triturat- com en els tipus formals, ja que la major part dels fragments podem atribuir-los a olles de fons pla, amb colls curts i vores més o menys exvassades i amb ranura per la tapadora en algun cas (8, 18).

Algunes vores podrien correspondre a alfabies, gerres o gerros (com els nos. 2, 3, 4, 5, 6 i 12). També es trobaren tres becs de gerro (13), tots tres fets amb el pinçament de les parets i la vora del coll. Cal esmentar també l'aparició d'un fragment de tapadora (14) i d'un altre de barrenyo (15).

L'única decoració aparent és incisa, feta amb una punxa sobre l'argila tendra, de bandes horitzontals i, de vegades, algunes ratlles obliqües o verticals (nos. 8, 9, 10, 11, 12, 17).

PADILLA, I. : 1984

"Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: el taller, los hornos i la producción de Casampons", *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval*. Annex 2. *Acta Mediaevalia*, Barcelona, pp.99-143.

RIU, E. : 1984

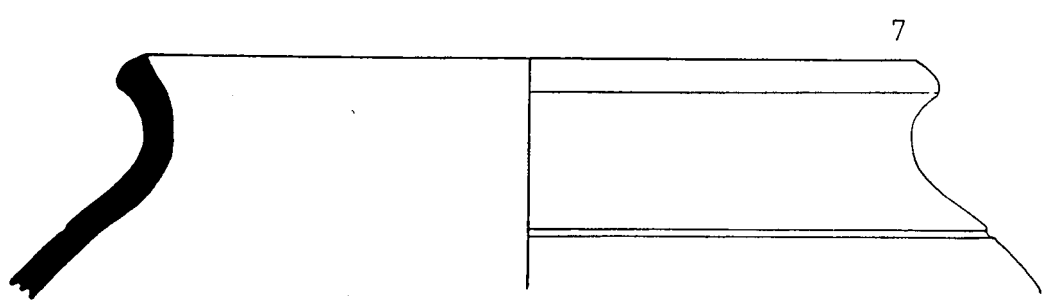
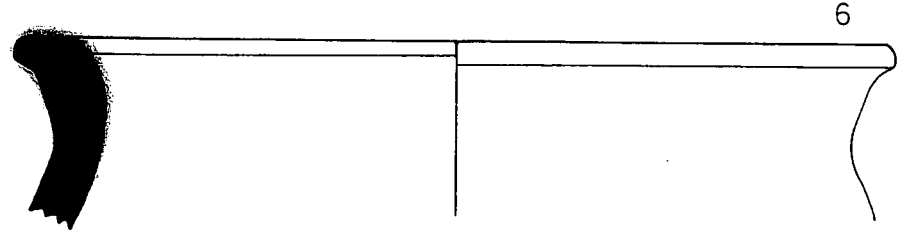
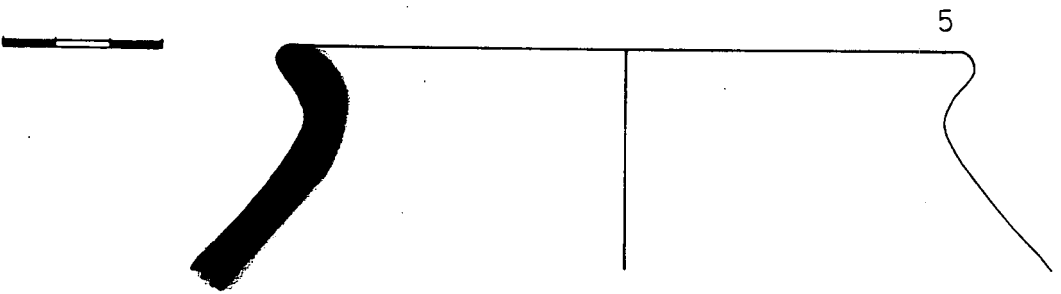
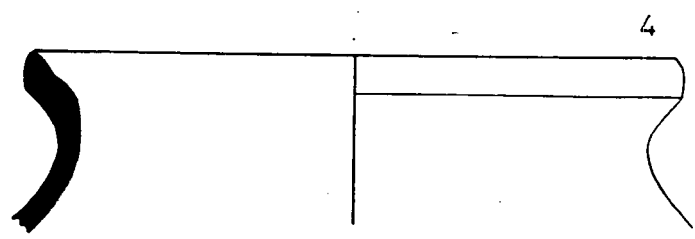
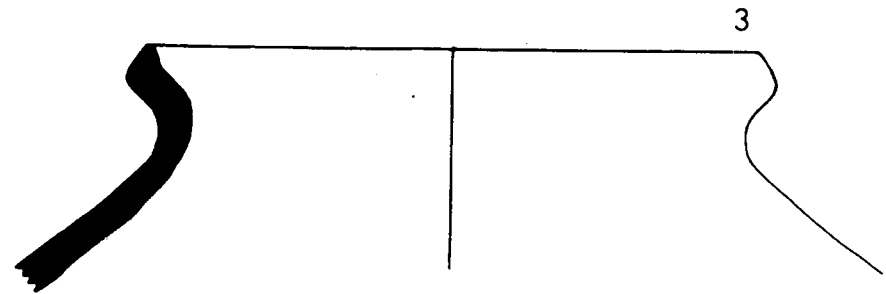
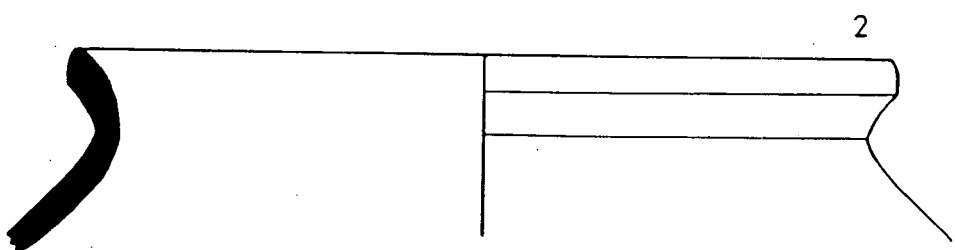
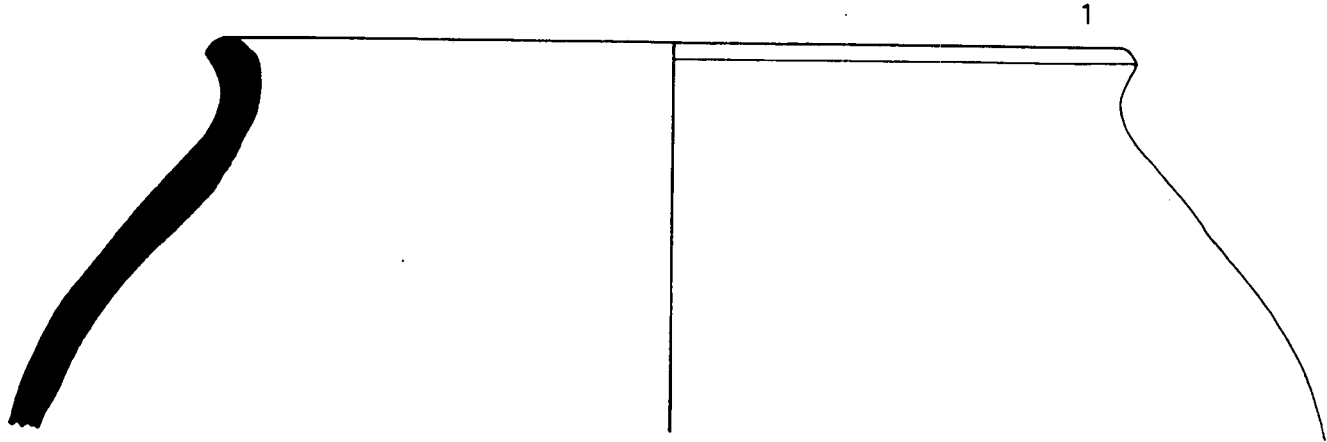
D'algunes formes de terrissa alt-medieval barcelonesa", *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval*, Annex 2. *Acta Mediaevalia*, Barcelona, pp.29-48.

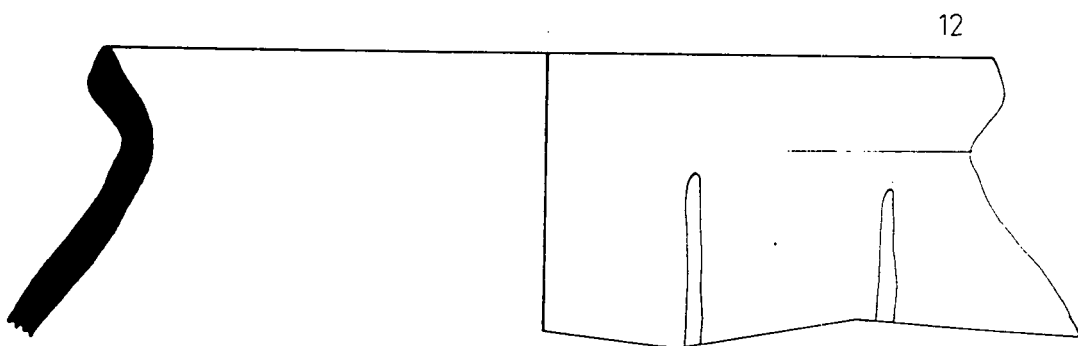
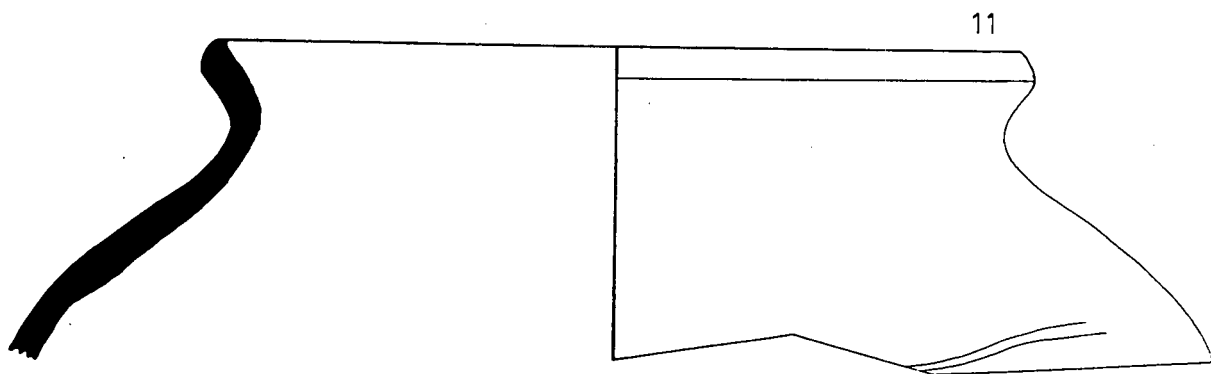
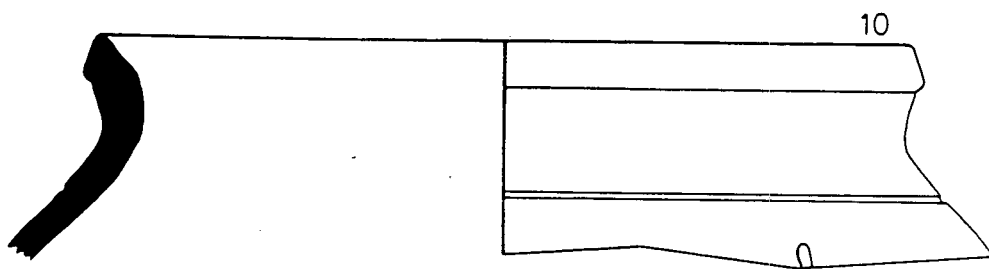
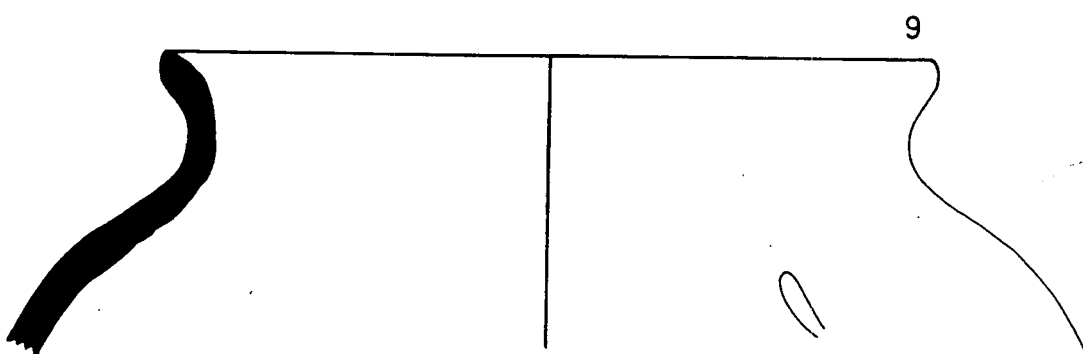
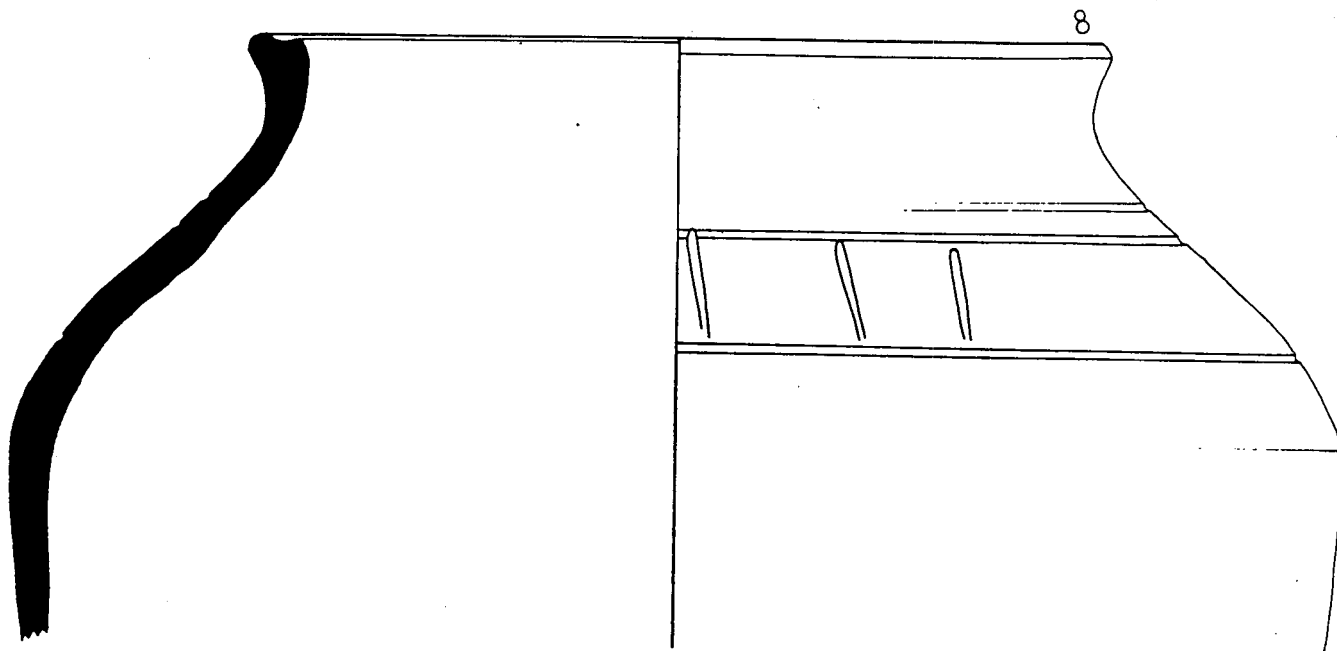
RIU, M. : 1980

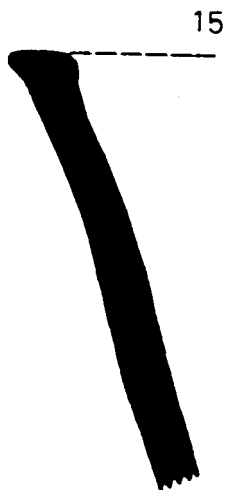
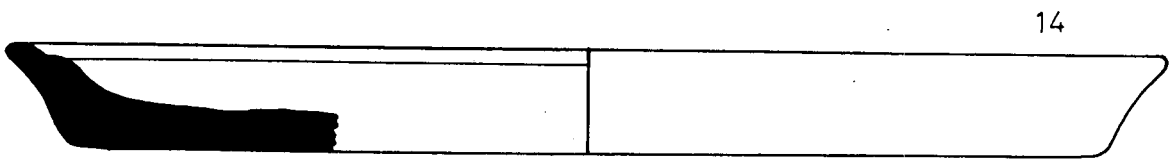
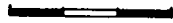
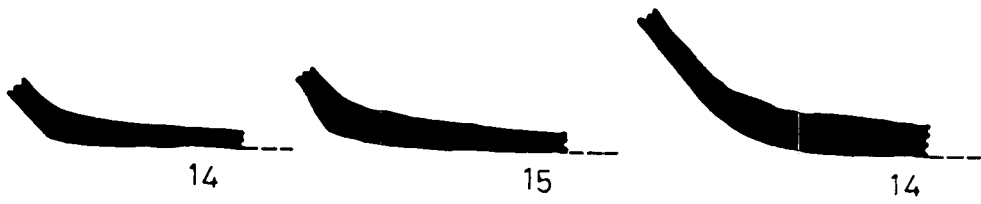
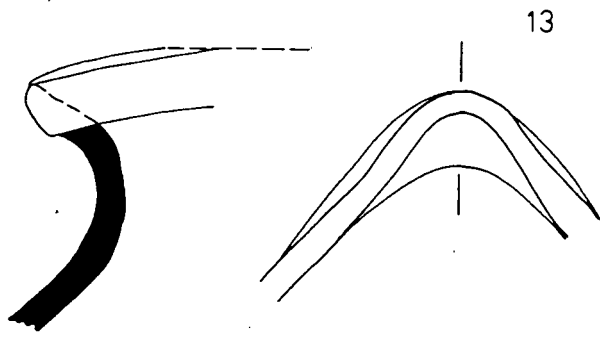
"Estado actual de las investigaciones sobre las cerámicas catalanas de los siglos IX al XIV", *La céramique médiévale en Méditerranée occidentale X-XV siècles*, Paris, pp.385-395.

RIU, M. : 1986

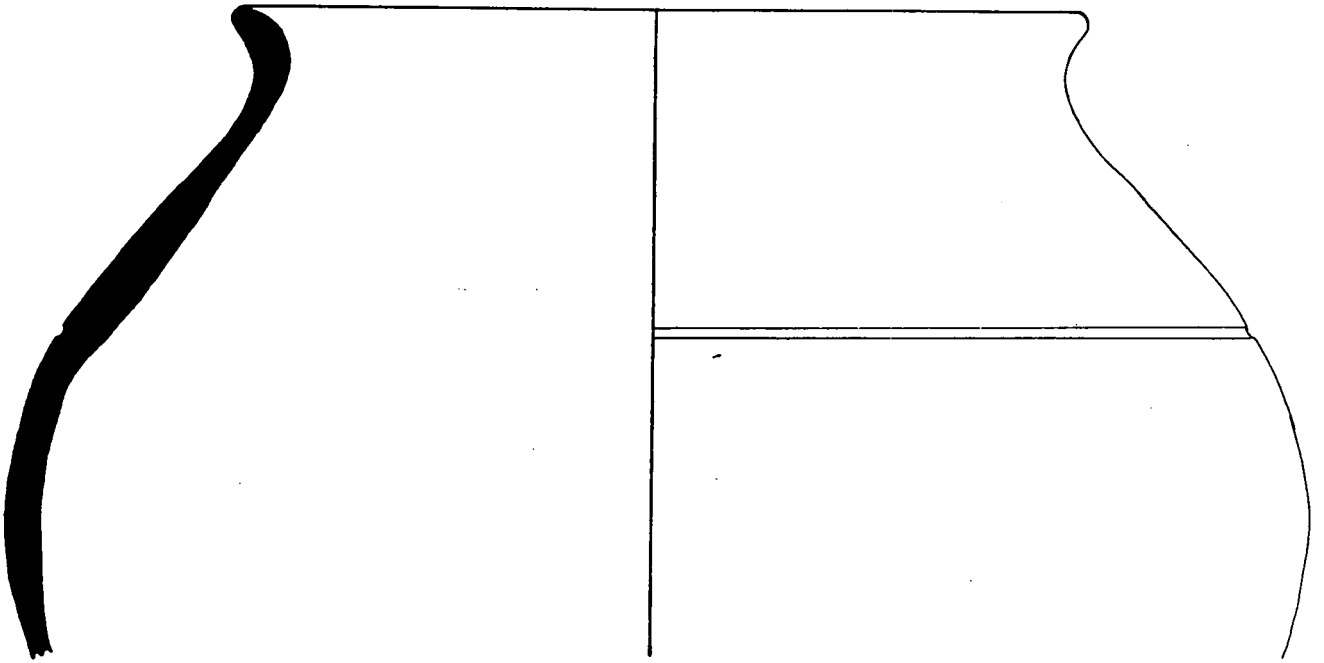
"Estat actual de les recerques sobre les ceràmiques grises i la terrissa popular de la Catalunya medieval", *La ceramica medievale nel Mediterraneo occidentale*, Florencia, pp.219-225.

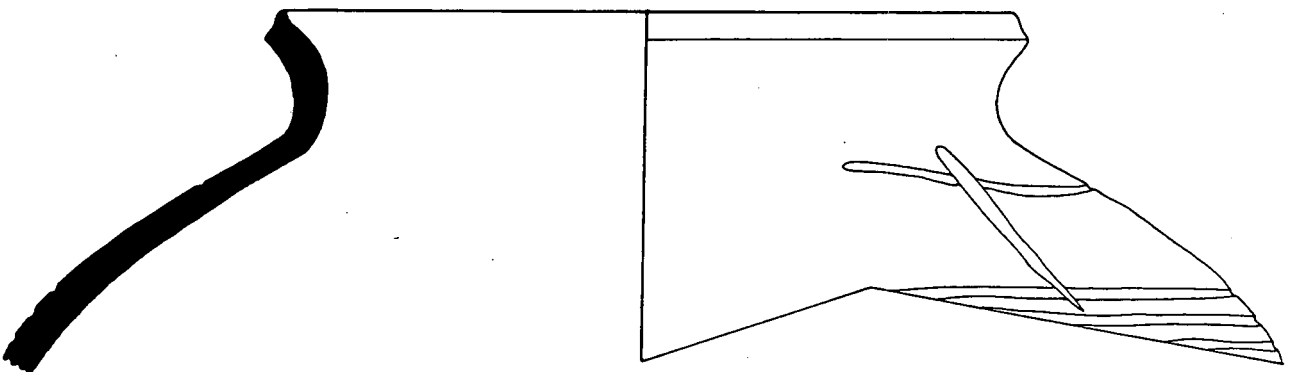

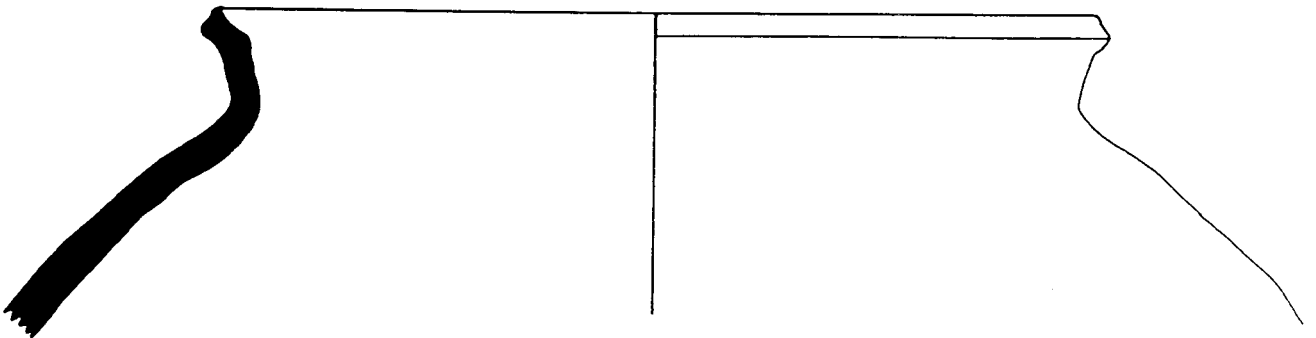
16

17

18

DOCUMENTACIÓ OSSIA

J.M. TORRES

Les sitges 2, 5 i 6 proporcionaren escàs material ossi. A la sitja 2 hi havia tres espècies: bou (3 fragments), porc (4) i ovicàpid no determinat (ovella o cabra, 3 fragments). A la sitja 5 només un fragment de bou i un altre de ovicàpid no determinat. A la sitja 6 un fragment de bou i un altre de porc. A totes tres trobem, a més a més, d'altres restes òssies no determinables (bocins i canyes d'ossos llargs principalment).

Es la sitja 4 la que ha facilitat material més interessant. Cal remarcar la presència de restes humanes pertanyents, al menys, a tres individus (ja que hem trobat tres fèmurs drets). Altres restes són dos fragments de crani de dos individus, una tibia esquerra, una tibia dreta i un fragment d'húmer. La manca d'altres restes dels esquelets indica clarament que són fragments provinents de tombes destruïdes, la localització de les quals no podem precisar al no haver trobat indicis de la seva presència. L'edat dels individus als que pertanyen les restes de crani pot avaluar-se entre els 30 i els 40 anys, comprovat l'estat de tancament de les sutures sagital i lamboidea (figura). Les demás restes pertanyen a individus adults majors de 20 anys, edat a la que certs extrems dels ossos llargs es solden amb la resta de l'os, com és el cas dels fèmurs esmentats. Desconeixem, però, llur sexe en no haver trobat restes de pelvis.

Les restes òssies d'animals a la sitja 4 són d'espècies diverses: bou (12 fragments), porc (9), cavall (5), ovella (10), ovicàpid no determinat (8), cèrvol (4 fragments de banya), pollastre (10) i corb (1 fragment). Aquestes magnituds no indiquen la proporció relativa de les espècies representades. De

fet, a totes les espècies, el nombre mínim d'individus és molt reduït (3 bous, 1 cavall o mul, 2 porcs, 3 ovelles, 1 ovicàpid no determinat, 1 cèrvol, 2 pollastres i 1 corb). És abundant la presència d'ossos que, tot i ser potencialment determinables, no són útils per a donar una idea de la representació d'espècies (bocins, canyes d'ossos i fragments diversos, generalment). Hem fet servir aquest material per a evaluar la presència de restes de parts diverses dels animals.

Entre les espècies domèstiques (bou, porc, ovella/ovicàpid i cavall) hem pogut observar que hi és representada la major part de l'esquelet dels animals sacrificats. Cal remarcar, però, la mínima representació de la caixa toràcica i l'absència de vèrtebres: 2 fragments de costelles de porc, 3 de bou i 6 d'ovicàpid (aquests fragments no inclosos al nombre de restes citats més amunt). El fet pot relacionar-se amb un consum diferencial d'extremitats de les espècies referides, però, l'exigüitat de la mostra i el tipus de ceràmica amb que està barrejada ho desaconsellen.

Hem constatat pràctiques d'esquarterament (produeixen talls profunds i nets, sovint seccionant ossos molt grans) i de descarnament (talls fins i superficials, fets amb ganivet o un estri semblant) (figura). Convé destacar l'evidència d'un fèmur de cavall amb marques d'esquarterament que indica que l'animal fou sacrificat per a consum. Hem recollit dades sobre edat, sexe i morfometria dels animals, tot i que, en tractar-se d'una mostra reduïda, aquestes dades siguin irrellevants. No hem trobat rastres de malalties als ossos d'animals, tampoc entre els humans. Finalment, la presència de fragments de banya de cèrvol trencats intencionadament (puntes de banya, concretament), sense que hi hagi altres restes d'aquest animal, posa de manifest que els fragments trobats són resultat de la utilització de banyes per a fabricar estris, banyes que no provenen necessàriament dels entorns del jaciment.

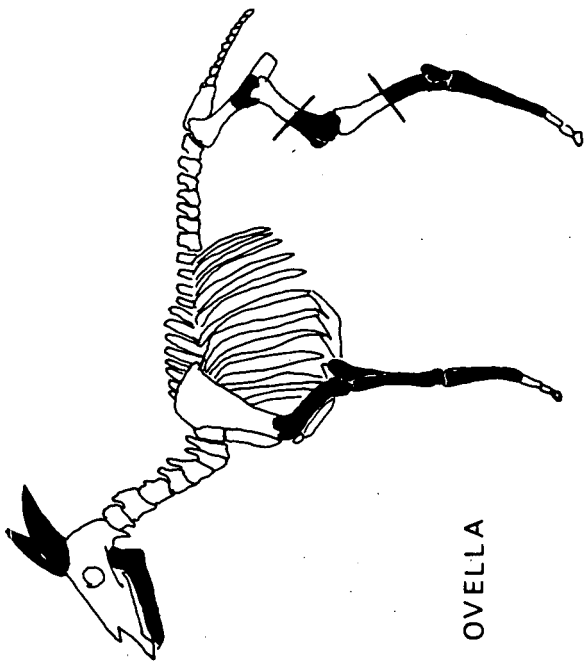
MONEDES

J.PELLICER i BRU

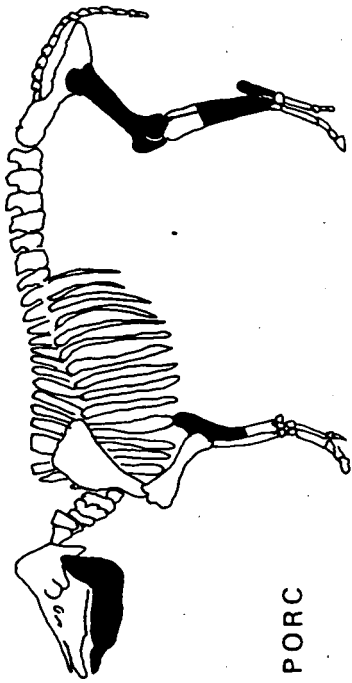
1.Felip III ó IV. ARDIT. Barcelona. Com que hi manca la data no pot classificar-se exactament. Podria esser de la Guerra de Separació (1640 endavant).

2.Carles III. 2 DINERS. Barcelona [17]109 (Calicó no.28). No hi ha cap dificultat d'adjudicar-la al pretendent.

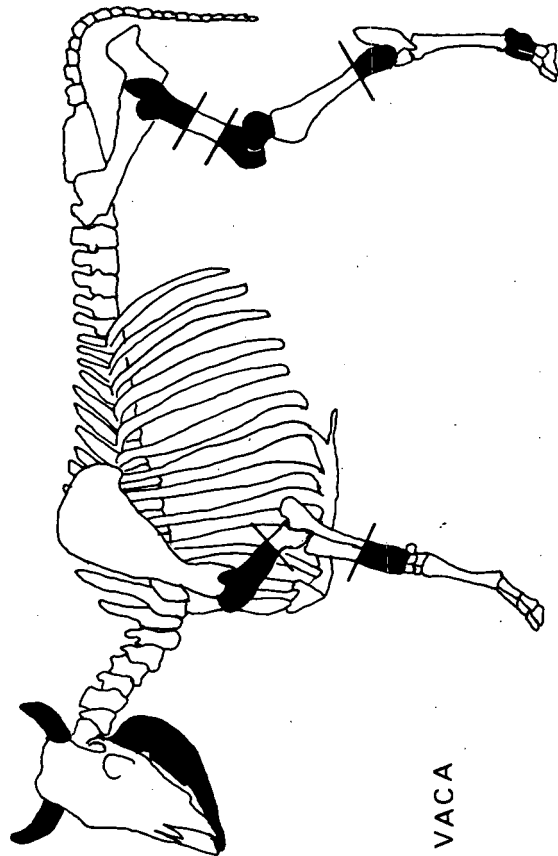
Ocupació napoleònica. 4 QUARTOS. Barcelona 1812 (Calicó no.69).

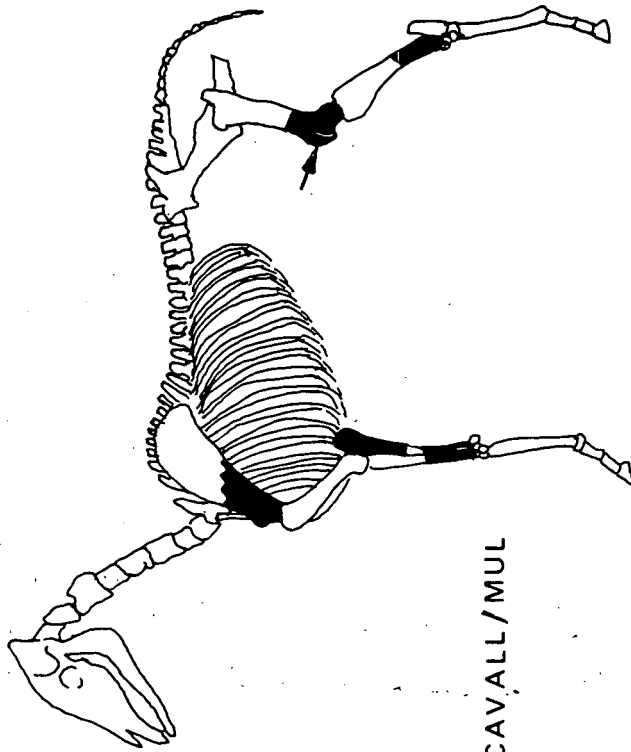
OVELLA

PORC

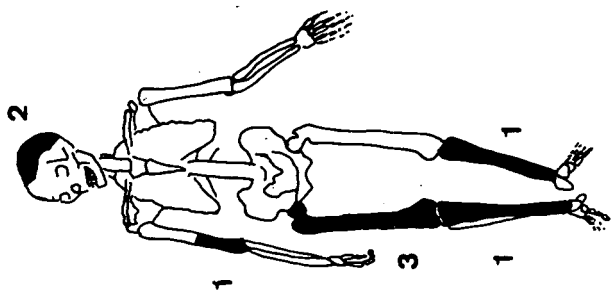
BOU/VACA

CAVALL/MUL

— Marges d'esquarterament constatades.

■ Marca de descarnament constatada en un equid.

Restes humanes trobades a la sitja 4

**INFORME DE LES ANÀLISIS PALEOCARPOLOGIQUES DE
LES SITGES DE LAVIT.**

**per
Ramon Buxó Capdevila**

1 - INTRODUCCIÓ

Presentem en aquest text els resultats de les anàlisis d'unes restes vegetals carbonitzades presents a les mostres que vàrem manipular de la campanya d'excavacions arqueològiques de l'any 1989. Amb aquest treball, s'avalua la metodologia i les tècniques utilitzades per manipular les mostres de sediment recuperades, i amb l'anàlisi, es presenta els resultats i la transcendència dels estudis de restes vegetals dintre del marc de l'alimentació vegetal.

La manca de més resultats impedeix configurar els aspectes més característics de l'explotació agrícola del territori i de la magnitud i forma de funcionament de les sitges, i ens limitem a presentar un informe essencialment tècnic d'uns productes que ja han estat fruit de la transformació humana. Al tractar-se de poques restes conservades, els objectius constaten únicament les informacions que es poden obtenir sobre les característiques de les plantes determinades i de la seva distribució entre les diferents fosses. A més, afegim algunes dades sobre la biometria de les restes, perquè poden ser utilitzades en la comparació d'altres anàlisis de restes vegetals de jaciments similars.

Les restes vegetals determinades es presenten sota els efectes de la carbonització que es deu al seu contacte amb foc de manera directa o indirecta. Les llavors que hem observat no han estat fruit d'una carbonització "espontània", sinó més aviat han estat afectades per la calor i han quedat literalment cremades. No sabem les causes directes del seu estat: les nostres hipòtesis inclinen a pensar més aviat en una manipulació voluntària, tant per pràctiques culinàries com per operacions de batuda o de neteja, que no en un accident.

2 - METODOLOGIA: TRACTAMENT DE LES MOSTRES I RECUPERACIÓ

El tractament de les mostres depen de la naturalesa i tipus de sediment, de manera que la utilització de una tècnica o varies tècniques en les de Mediona es decidirà segons les característiques i el volum que es componen aquestes mostres.

La manipulació dels sediments recollits s'ha realitzat seguint dues tècniques diferents: per una banda, per la columna de garbells que consisteix en el tractament de les terres sota aigua amb una columna que consta de 3 garbells col.locats un

damunt de l'altra (les malles dels garbells són de 5mm., 2mm. i 0,5 mm., succeſſiſuament). Per altra banda, la flotació, que s'ha fet en mostres que tenien volums de sediment més elevat. La flotació contempla la possibilitat de procedir a la separació d'elements i restes menys denses dintre l'aigua d'altres materials que es troben en el sediment de la mostra. Aquesta tècnica està en funció de la densitat: les macrorestes/restes vegetals carbonitzades juntament amb altres materials similars en ser menys denses quan estan en medis aquiosos, no s'enfonsen i suren a la superfície. Els sediments de LAVIT no eren excessiuament argilosos i així només s'han tractat per capilaritat quan es feia per flotació, que consisteix en humidificar lentament els sediments previ al seu tractament sota aigua.

Per aplicar la flotació hem utilitzat un aparell que s'anomena màquina de flotació, i el seu funcionament es deu a una activitat de tipus físic-químic: la presència de micro-alvèols gasosos en les restes vegetals provocada per l'acció de la carbonització, disminueix la densitat del cos en relació amb l'aigua, i facilita la seva flotació. L'eficiència de la màquina de flotació demostra que es poden rentar grans volums de terres, essent possible, al mateix temps, la separació d'altres materials.

La màquina de flotació que hem fet servir per tractar les mostres és la d'Ullastret. Aquest aparell és tracta d'un tanc de forma quadrada construït en plàstic polietiré, transparent, amb un fons inclinat per facilitar l'evacuació del sediment que s'emplena d'aigua. En el seu interior, l'aire penetra en un tub de coure foradat procedent de l'exterior mitjançant l'ús d'un grup compressor. L'aire surt en forma de bombolles que provoquen la remoció del sediment dipositat prèviament a l'interior de la cuba. El mecanisme és el següent: el sediment es volca sobre el garbell superior de malla 5 mm encaixat a la part superior de la cuba i submergit a l'interior d'aquesta, totalment plena d'aigua fins a la mateixa vora superior. Al mateix temps, comença la remoció de l'aigua mitjançant l'entrada de bombolles d'aire simultàniament amb una entrada regular d'aigua per una manguera. El material pesat cau en el fons de la cuba, i els materials menys denses passen a ser recollits a la vora de la superfície, que, per un conducte lateral cauen suaument en l'interior d'una columna de garbells preparada amb la malla decreixent des de 1 mm a 0,5mm. El nivell de l'aigua es manté constant i l'aire, introduït pel tub de coure, també es manté sempre a la mateixa potència marcada pel compressor.

El volum de sediment tractat per cada mostra i la tècnica utilitzada per cada una d'elles és la següent:

1 (litres): volum de sediment brut manipulats

- per columna: sitja 1 -capçalera- (2,5 l); sitja 2 (5 l); sitja 3 (10 l); sitja 6 (10 l); sitja 7 (5 l); sitja 8 (5 l).

- per flotació: sitja 4 (8 l-terra; 8 l-fons sitja); sitja 5 (8 l-terra; 10 l-fons sitja).

Un cop els sediments estan tractats, la següent operació es deixar-los assecar durant un període de temps aïllats del sol i del vent, per passar posteriorment a la selecció dels residus secs per cada garbell. Finalitzada aquesta operació, les restes que s'han recuperat estan llestes per la seva anàlisi.

La determinació de les restes vegetals conservades s'ha realitzat amb l'ajut d'un microscopi estereoscòpic "WILD M5A" treballant entre 15 i 65 augments quan calia l'observació detallada de trets morfològics i s'ha fet a partir de la comparació morfomètrica de les restes carbonitzades amb restes actuals procedents de la col·lecció de referències.

3 - ANALISIS

El total de restes analitzades és de 12. Els caràcters biomètrics expressen tres medicions (en mm): la primera (L) és la llargada, la segona (l) és l'amplada i la tercera (h) és el gruix.

a - resultats

Sitja 4:

- 5 cariòpsides d'ordi vestit (*Hordeum vulgare*)
- 1 cariòpside de blat dur-comú (*Triticum durum/aestivum*)
- 3 cariòpsides de zitzànies, una d'elles és jull (*Lolium temulentum*), les altres dues són de llavors de margalls silvestres (*Lolium perenne/rigidum*)
- 1 llavor d'un pèsol (*Pisum sativum*)
- 1 fragment de civada (*Avena sativa*)
- 1 fragment d'un blat nu (*Triticum sp.*)

Sitja 5:

- 1 cariòpside d'un blat dur-comú (*Triticum durum/aestivum*)

b - característiques morfomètriques

- Hordeum vulgare L. (ordi vestit)

La cara ventral de la cariòside està caracteritzada per un solc ample que arrenca des de la mateixa base, a més, aquest està lleugerament desviat pel que pren certa asimetria en la relació a l'eix central de la llavor. Aquesta asimetria de les quatre llavors constata que són llavors d'ordi de tipus hexaploide, i se situen a les parts laterals de l'espigueta. Els nervis dorsals de les pellofes inferiors estan molt ben marcats, el que argumenta sense dubte que es tracta d'un ordi vestit hexaploide.

La cara dorsal es presenta en dos exemplars un àrea del gèrmen força punxeguda com també passa en els ordis nus, encara que en aquestes és més accentuada.

Els índexs biomètrics presenten aquests ordis com allargats i de dimensions pocvariables, lo que es tradueix per una homogeneïtat de la seva relació entre la llargada i l'amplada. Les dimensions són les següents:

n= 4 restes mesures (en mm)

L: 4,78 (4,35-5,88) x l: 3,19 (2,56-3,84) x h: 2,65 (2,11-3,26)

L/l: 1,51 (1,18-1,69) h/l: 0,83 (0,76-0,97)

- Triticum aestivum/durum (blat nu/dur)

La cara ventral té un solc estret i una forma curta però no arrodonida com seria el cas de si fossin blats compactes (del tipus *compactum*). Això ens fa pensar més aviat en que es tracten d'exemplars de blats durs perquè els costats i les vores són més amples i inflades.

La cara dorsal en aquestes llavors (2) es presenta com allargada i en ells la seva amplada està situada just al costat del gèrmen, la panxa a la cara dorsal baixa molt finament i després desapareix. L'apèndix és allargat i té el contorn convexe.

Els índexs de les llavors més llargues arriben normalment a tenir un índex L/l en els voltants de 1,8 mm. Les dimensions de les dues restes mesures són:

sitja 4: L: 4,22 x l: 2,43 x h: 2,43 mm

sitja 5: L: 3,96 x l: 2,24 x h: 1,72 "

- Pisum sativum:

Les llavors de *Pisum* són generalment esfèriques i rarament passen els 5 mm de diàmetre. L'hilum és ovalat, entre 1 i 2 mm de llarg, i aflora a la superfície de la

llavor. Les dimensions de l'únic exemplar és d'un diàmetre de 3,00 mm.

- *Avena sativa* (civada):

Pensem que la morfologia de les cariòpsides determinades és pròpia d'espècies de males herbes, preferentment dels sembrats, i no ho associem a espècies de conreu. Les cariòpsides tenen la forma d'el.lipse tirant cap a ovoïde en el seu perfil. La seva amplada més gran se situa cap a la meitat del gra. El solc està a la cara ventral i comença a una certa distància de l'apèndix. L'àrea del germen és de forma triangular. La civada (*Avena sativa*) és l'espècie cultivada d'aquest gènere, però la documentació que tenim sembla indicar que la civada no s'escampa en les nostres contrades fins al Ier. mil.leni.

- *Lolium* sp. et *Lolium temulentum* L. (les zitzànies)

En aquest jaciment hi ha tres cariòpsides identificades del gènere *Lolium*. És possible que *Lolium temulentum* es tractés d'una planta conreada mentre que el tercer exemplar de *Lolium perenne/rigidum* ho fos d'una planta arvense crescuda enmig dels conreus de cereal.

El raigràs (*Lolium perenne*), el margall (*Lolium rigidum*) i el jull (*Lolium temulentum*) formen part d'aquestes gramínies que tenen l'inflorescència reduïda a una espiga simple dística. El fruit, la cariòpsi, és sec i indehiscent, amb l'única llavor soldada a la paret de l'ovari, de tal manera que fruit i llavor semblen una mateixa cosa. Aquest fruit és molt ric en substàncies de reserva, especialment midó. El jull es considera un aliment en temps prehistòrics, però no s'admet que els romans en data històrica l'haguessin consumit. Probablement es trobava barrejat amb el blat i l'ordi mal seleccionats, on els efectes posteriors ja en són ben coneguts. El raigràs encara es conrea com aliment del bestiar.

Les cariòpsides de *Lolium* sp. tenen la cara ventral plana i la cara dorsal més o menys en forma de cúpula. L'àrea més ample de la llavor està situada a la meitat del gra, i és més o menys punxaguda en els apèndixs de les cariòpsides. L'extremitat del gra és arrodonida i truncada. La diferenciació entre les llavors de *Lolium perenne/rigidum* i aquelles que s'atribueixen a *Lolium temulentum* presenta certament dificultats: la llavor del jull xoca pel seu aspecte túrgid i té una cariòpside el.lipsoïdal, menys de tres vegades més llarg que ample. Al principi, totes les llavors d'aquest gènere que presenten dificultats a la seva identificació les associem a *Lolium* sp., però a vegades es pot desembocar a una determinació de les diferents espècies. La majoria d'exemplars no es poden separar l'un de l'altre, tant *L.perenne*

com *L.rigidum* són vegetals que es presenten en conreus i prats mediterranis; potser, una de les diferències que podem observar és que *L.perenne* es presenta més en el camps de farratge, fruiterars i horts, i espiga de la primavera a l'estiu, i *L.rigidum* el documentem en conreus de secà, espigant d'abril a agost i germinant a la tardor. La presumpta procedència dels materials d'aquest jaciment addueix a pensar que la barreja d'aquestes adventícies amb els cereals representa els resultats de la collita, i serien vegetals que creixen de manera espontània en els conreus. Les dimensions dels tres exemplars són:

n= 3 exemplars (en mm)

- *Lolium perenne/rigidum*

L: 2,24 x l: 0,96 x h: 0,83

- *Lolium temulentum* (mitjana dels dos exemplars)

L: 3,00 x l: 0,95 x h: 0,73

4 - CONCLUSIONS

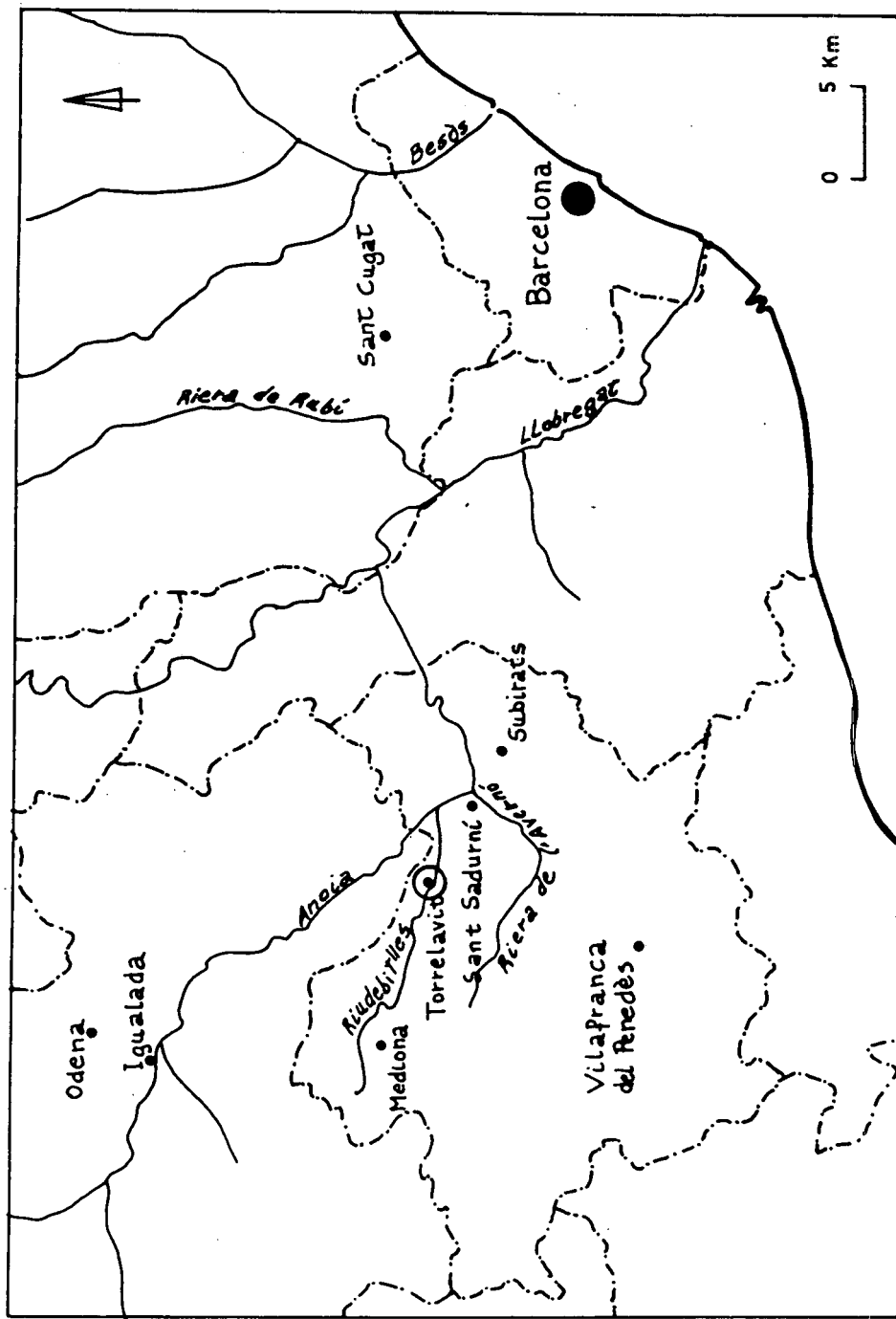
Els resultats que obtenim de les anàlisis de les sitjes de LAVIT mostren que les plantes conreades són les més representades. Tant els cereals com lleguminoses són plantes de transformació humana, de conreu, i no desdiu l'hipòtesis de que en algún moment aquest tipus de restes haurien estat emmagatzemades en les sitjes. No obstant, la barreja de restes en una sola sitja juntament amb la presència d'ossos de fauna força esmicolats, tal com es despren de les estelles òssies que hem observat a la selecció del sediment, ens fa pensar que aquestes són les deixalles de menjars que han estat abocades a la sitja que funcionaria en aquest moment com abocador d'escombraries.

Hem de pensar que es tracten de molt poques restes, i qualsevol intent d'endegar una investigació més profunda la hem de conduir de manera prudent. En un primer moment, podríem esbrinar l'idea de que la carbonització de les restes hagués estat fruit de la neteja de la sitja, tal i com es depren d'alguns exemples d'altres jaciments, però contrariament a això, el fet de estar els cereals barrejats amb les lleguminoses (que normalment són conreus individuals) juntament amb l'absència generalitzada de restes a les altres sitjes (si la carbonització de restes vegetals fos producte de la neteja de les sitjes ja hauríem recuperat més testimonis), ens fa pensar que aquests materials identificats no formen part del contingut emmagatzemat a la sitja i serien els residus d'una altra activitat a les fosses. Tampoc pensem que la carbonització hagi estat de tipus accidental, com per exemple un

incendi, però si que la seva causa és fruit d'una manipulació fortuita, propi d'una neteja, en aquest cas potser de restes alimentàries no consumides. Hasta podem arribar a pensar que són fruit de manipulació voluntària, pràctiques culinàries o operacions agrícoles (batuda), però són sens dubte unes restes llençades.

Els cereals són els principals representants, (principalment l'ordi vestit) juntament amb restes d'impureses o de males herbes, de les restes determinades. No podem explicar en tant poc material la raó de la presència de les zitzànies, en tot cas, si que podem emfatitzar que són restes que ja s'haurien barrejat en el mateix conreu com a plantes arvenses crescudes de manera espontània, i que tot i les possibles activitats agrícoles posteriors a la collita de separació i neteja de males herbes, aquestes haurien restat encara junt amb els cereals.

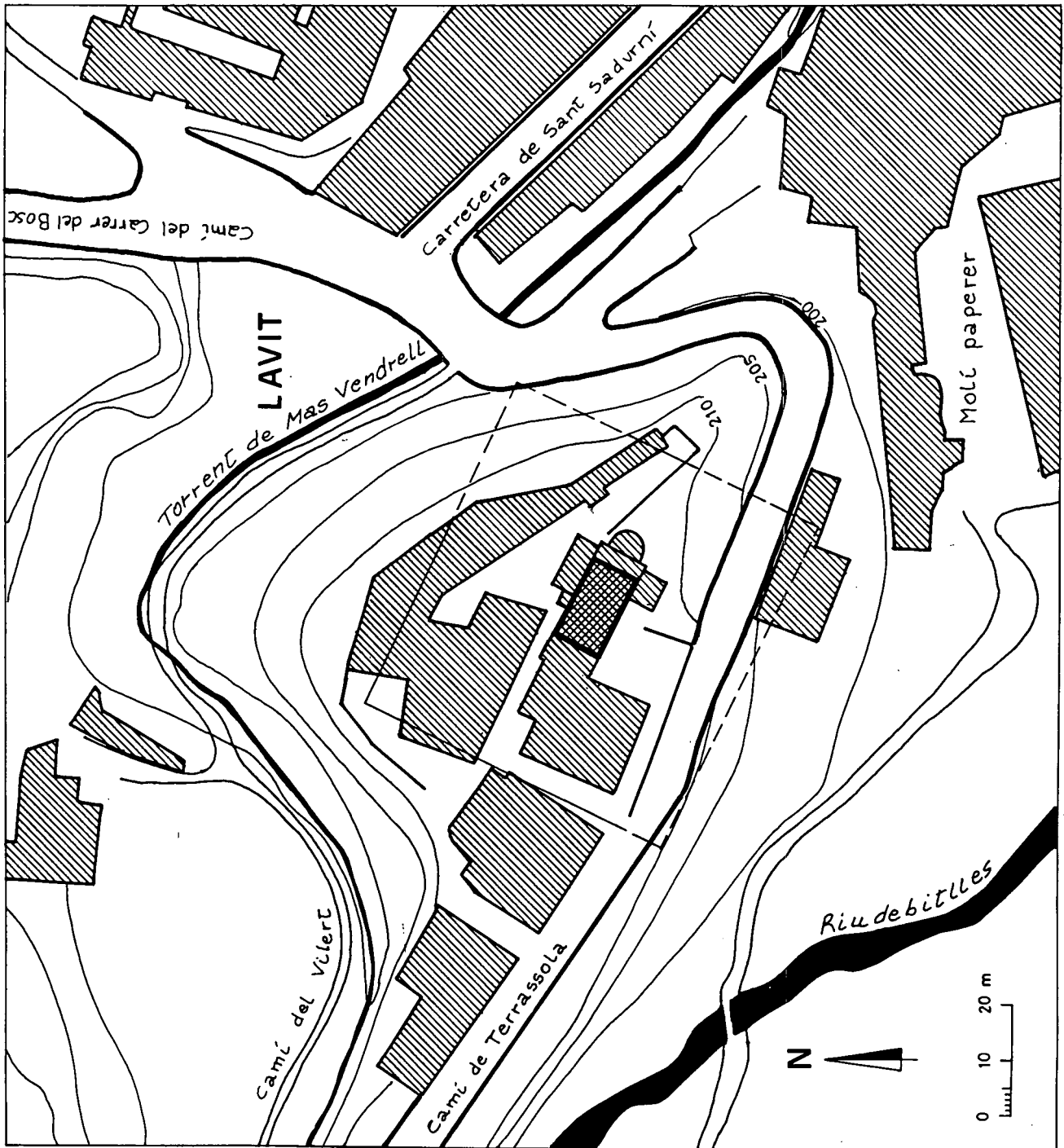
Finalment, ens cal recordar que la presència de lleguminoses alternant amb cereals és corrent: un coneixement generalitzat és que la sembra de cereals en terrenys que prèviament havien estat conreats amb lleguminoses adquireixen un rendiment més elevat. La barreja de cereal/lleguminoses és evidentment accidental, encara que ens confirma que el seu conreu seria corrent, com així mateix podem pensar del seu emmagatzematge, que en una altra ocasió, es produiria en les sitges de LAVIT.

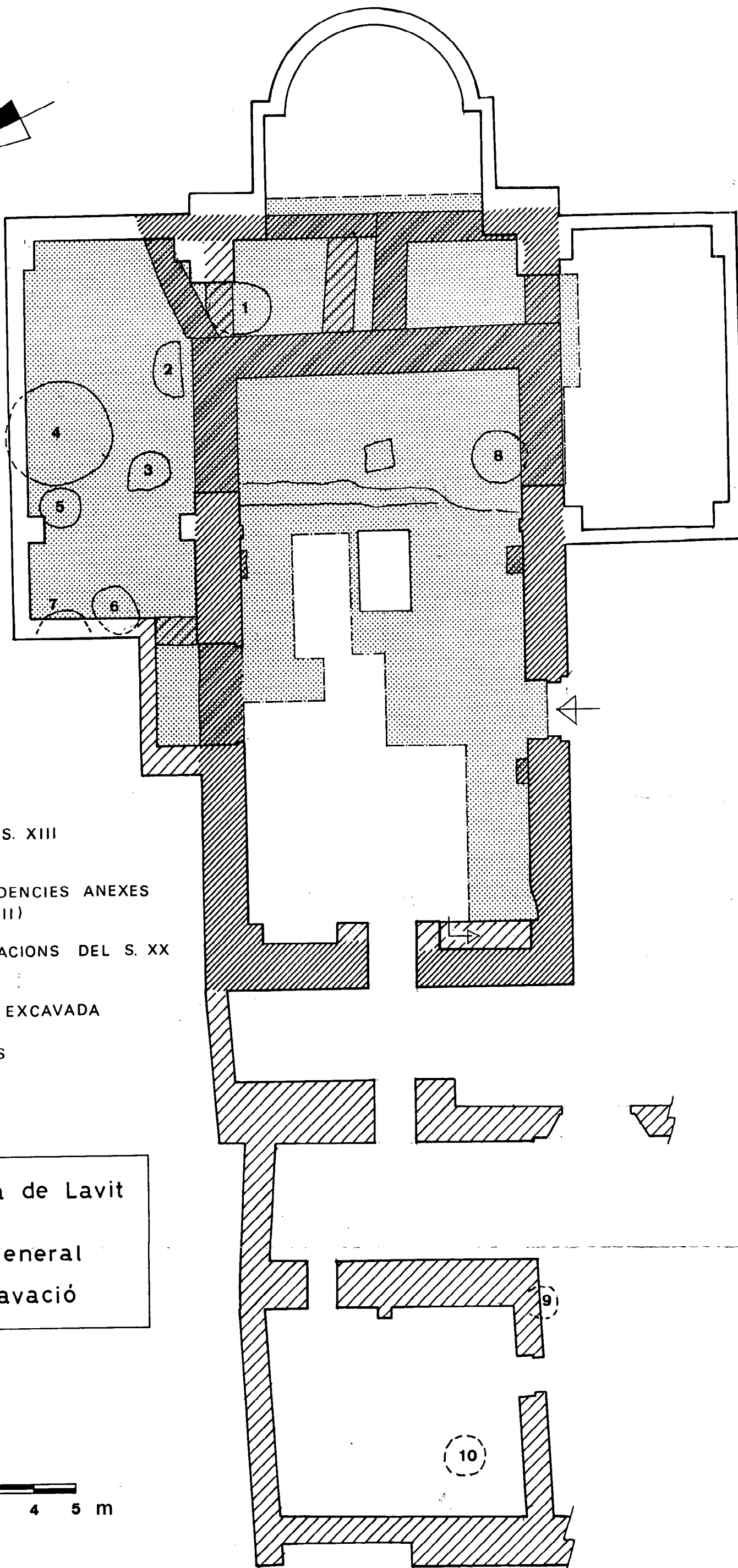
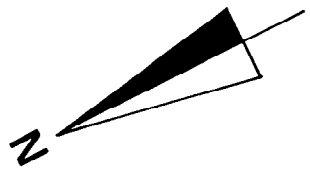

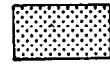
1

1 Sant Marçal de Terrassola   2 Santa Maria de Lavit

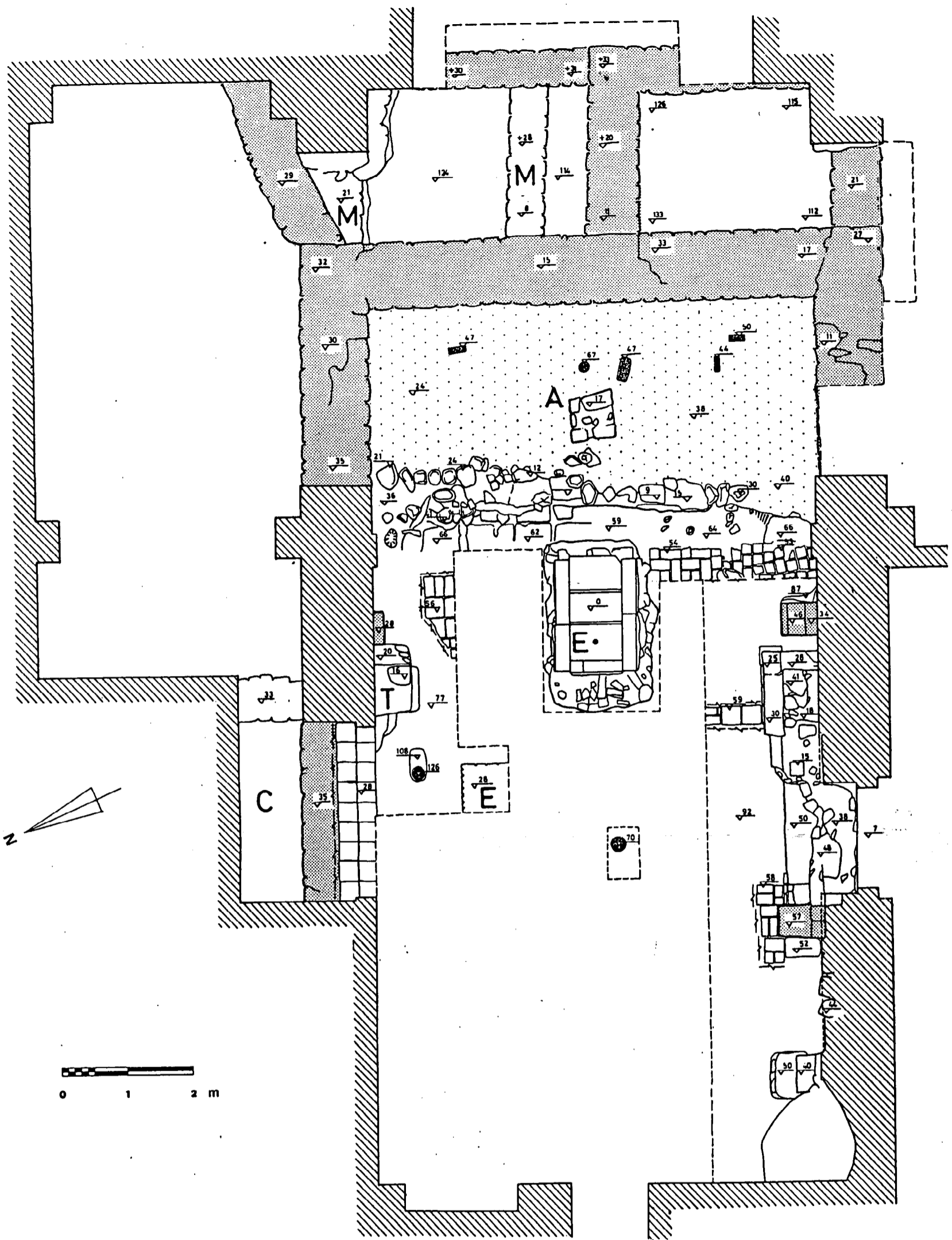

- MURS S. XIII
- DEPENDENCIES ANEXES (S. XVIII)
- AMPLIACIONS DEL S. XX
- AREA EXCAVADA
- 1-10 SITGES

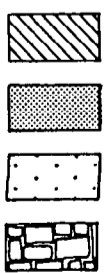
Sta. Maria de Lavit
Planta general
de l'excavació

0 1 2 3 4 5 m

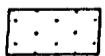
5

MURS DE L'ESGLÉSIA ACTUAL

" " " DEL s. XIII I ANEXES MEDIEVALS

PAVIMENT DE CALÇ ss. XIII-XVI

" " RATJOLES (s. XVIII)

EMPREMTES DE POSTES I Taulons

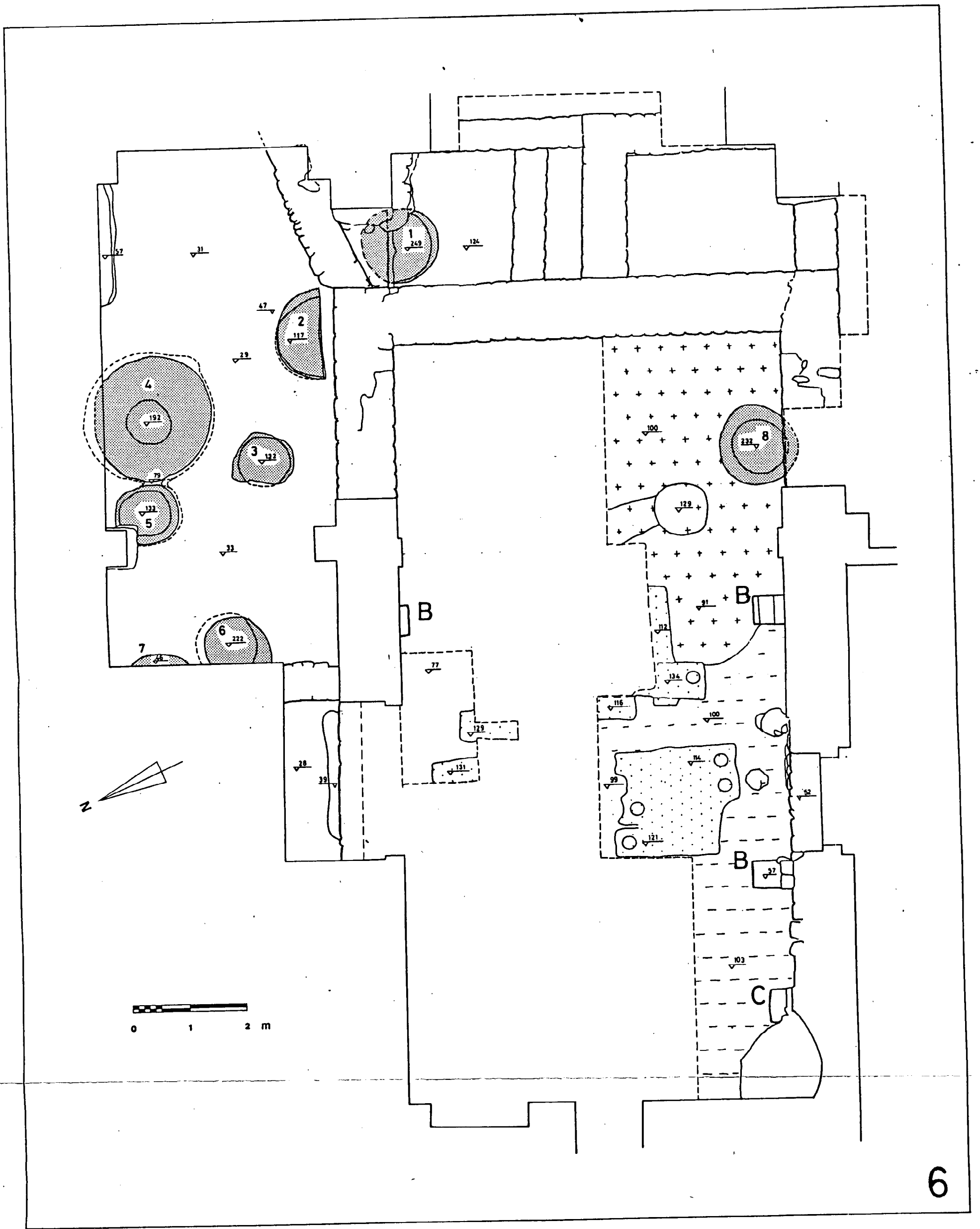
A BASE D'ALTAR

C CAPELLA DEL SANT CRIST

E ENTERRAMENTS DEL s. XVIII

M MURS ADICIONALS (s. XVIII)

T TRONA

6

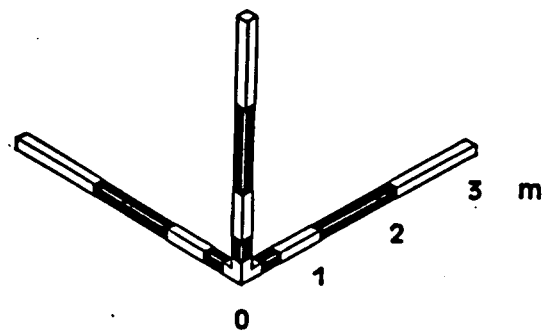
- SITGES
- TOMBES
- AFLORAMENTS DE ROCA I GRAVES COMPACTADES
- ARGILES

- B** BASAMENT DELS ARCS DIAFRAGMA
- C** BASAMENT DEL COR ELEVAT

SANTA MARIA DE LAVIT

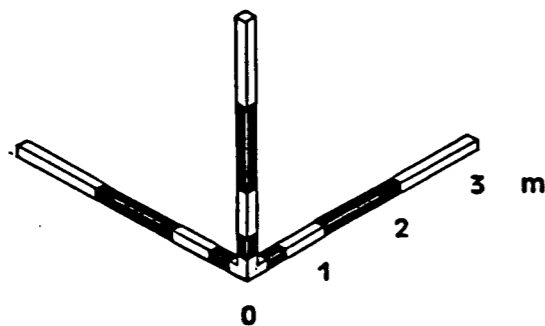
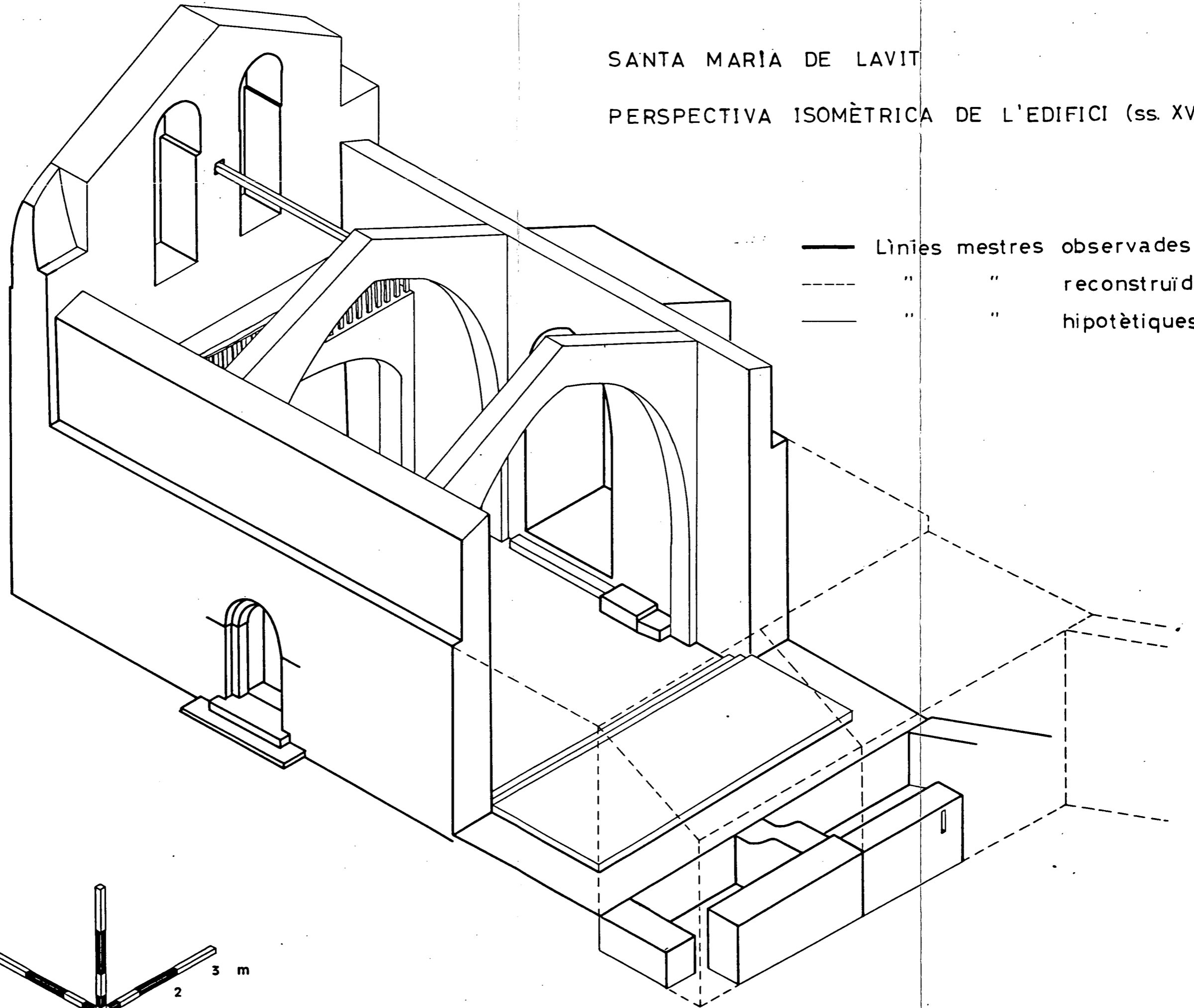
PERSPECTIVA ISOMÈTRICA DE L'EDIFICI (ss. XIII-XVI)

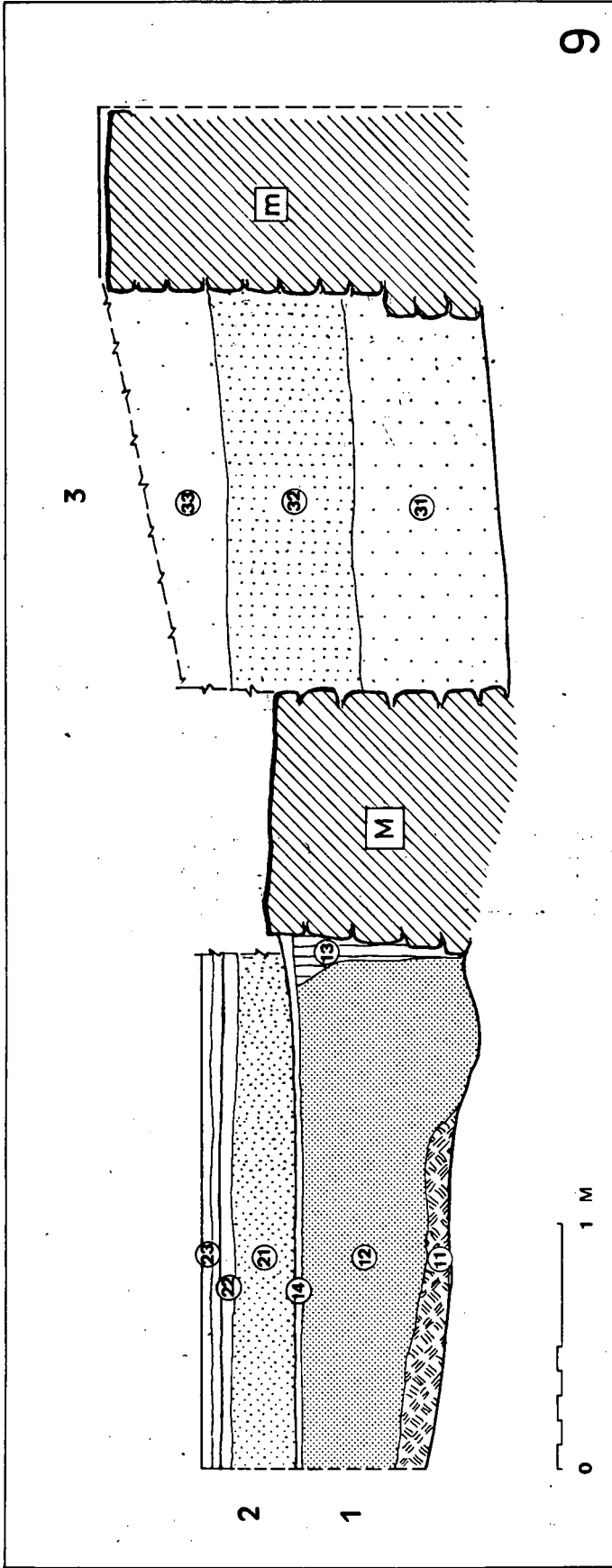
— Línies mestres observades
- - - " " reconstruïdes
— " " hipotètiques

SANTA MARIA DE LAVIT

PERSPECTIVA ISOMÈTRICA DE L'EDIFICI (ss. XVII-XVIII)

M	Mur església s. XIII	11	Replé s. XIII: argiles	21	Replé s. XVII	31	Reforma de les sagristies (s. XVIII)
m	Sagristia post s. XIII	12	Replé s. XIII: graves	22	Pis s. XVII	32	Reforma de les sagristies (s. XVIII)
		13	Trinxera de cimentació	23	Pis de la darrera reforma (s. XX)	33	Replé de les grades de l'absi (reforma de la capelera; s. XX)
		14	Pis de calç (església s. XIII)				

Exterior de la porta de migdia i detall d'una dovella

Estructura de la coberta actual de l'església

Panoràmica de l'excavació a la capçalera i detall del basament d'una pilastra dels arcs diafragmàtics

Basament de la pressumpta trona de l'Evangeli

Sitges anteriors a la construcció de l'església i presumpte peu de premsa trobat al farciment de la sitja número 6